

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE A ANDRAGOGIKY

**VYPRÁVĚNÍ PAMĚTNÍKŮ O ŽIVOTĚ NA VESNICI
V DOBĚ VLÁDY JEDNÉ STRANY**

Orální historie jako zdroj poznání společenských věd

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

OBOR: KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

VYPRACOVALA:

Jana Máčalová

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškeré
prameny, literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 26. dubna 2011

.....

„Čím víc lidí poznám v jejich životě, tím víc se naplní můj vlastní. A budu vším, čím jsem mohl být, a to, co bylo jen možné, bude skutečnost.“

Karel Čapek, Obyčejný život

Děkuji všem svým respondentům za jejich ochotu a vstřícnost při realizaci rozhovorů a za to, že jsem je mohla poznat. Děkuji také všem, jimž jsem při vzniku této práce nebyla lhostejná.

ANOTACE

Práce vychází z realizace vlastního terénního výzkumu zaměřeného na život na vesnici v letech 1948-1989. Pomocí metody orální historie sleduji problematiku venkova v daném období z pohledu lidí, které nelze přiřadit ani na jednu stranu polarizované posttotalitní české společnosti a jejichž názory na minulost je třeba konfrontovat s mainstreamovým výkladem moderních dějin. Jak totiž bylo zjištěno, tento výklad na určité úrovni společnosti vůbec neplatí. Charakter práce je ovlivněn výběrem respondentů, který dokládá jeden z hlavních symptomů proměny venkova, a sice celkové snížení počtu obyvatel pracujících v zemědělství a jejich uplatnění v průmyslovém sektoru. Autorka chce touto prací přispět k rozšíření možnosti poznání dané doby a tím zabránit černobílému interpretování minulosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Orální historie, venkov, komunismus, socialismus, kolektivizace, zemědělství, zlínský region, životopisná vyprávění.

ANNOTATION

This work is based on realization of the author's own field research aimed at life in the village in the years 1948-1989. By the method of oral history, I monitor questions of the country in this period from the point of view of people who cannot be classified into either side of polarized post-totalit Czech society and whose opinions on the past should be confronted with mainstream interpretation of modern history. As discovered, this interpretation does not apply at all to a certain part of the society. The nature of the work is influenced by the choice of respondents which documents one of the main symptoms of transformation of the country – overall reduction of the number of inhabitants working in agriculture and their use in industry. The author wants this work to contribute to extension of the possibilities of understanding of this period and thus avoid black and white interpretation of the past.

KEY WORDS

Oral History, Countryside, Communism, Socialism, Collectivization, Agriculture, Zlín Region, Biographical Narratives

OBSAH

ÚVOD	8
KULTURNĚ-HISTORICKÝ KONTEXT: PROMĚNA VENKOVA	9
CÍLE VÝZKUMU	12
STANOVENÍ METODY VÝZKUMU, METODICKÝ SLOVNÍČEK	15
TEORETICKÁ PŘÍPRAVA.....	18
Institucionalizace orální historie.....	18
Výzkumy a projekty orální historie, vytvoření metodických pravidel.....	19
Základní literatura k tématu výzkumu.....	21
VÝZKUMNÝ VZOREK	22
Kritéria výběru narátorů	22
Zprostředkovatelé rozhovoru.....	23
Charakteristika výzkumného vzorku	23
Ochrana osobních údajů respondentů.....	24
Věkový rozdíl	25
Realizace výzkumu.....	26
<i>Výběr místa</i>	<i>26</i>
<i>Přítomnost třetí osoby</i>	<i>26</i>
<i>Časové vymezení.....</i>	<i>26</i>
<i>Průběh rozhovorů</i>	<i>27</i>
ANALÝZA A INTERPRETACE ROZHovorŮ.....	29
Obecně k problematice interpretování.....	29
K analýze sdělení a sledovaným tématům.....	30
Jak získané poznatky interpretovat?	31

<i>Kolektivizace valašské vesnice</i>	<i>31</i>
<i>Život na vesnici – práce ve městě</i>	<i>37</i>
<i>Pohled „mlčící většiny“ na totalitní režim</i>	<i>44</i>
TEORETICKÉ ZÁSADY V PRAXI.....	52
<i>Doporučení pro/od začátečníka.....</i>	<i>52</i>
ZÁVĚR.....	55
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA.....	56
Prameny.....	56
Literatura	57
Internetové zdroje	59

Úvod

Ve své práci se zabývám tématem venkova a jeho proměnami v letech 1948-1989 ve zlínském regionu. Venkov pro mne přitom není vymezen pouze prostorově, ale jedná se především o souhrn kulturních, historických a společenských vazeb či kontaktů mezi jeho jednotlivými členy. Z toho důvodu jsem realizovala vlastní výzkumný projekt na toto téma, abych pomocí metody orální historie překonala schéma tradiční historiografie, která popisuje vesnici či venkov ve vztahu k politickým událostem, ekonomickým proměnám, méně již s ohledem na změny společenské a minimálně, pokud vůbec, je ochotná zaměřit se na individuální příběhy aktérů minulosti. Téma pak již není námětem pouze historie, ale také antropologie či sociologie. „Říci, že historie se situuje do konkrétního prostoru, v němž se uplatňují všechny formy vztahů mezi jedněmi a druhými, znamená ve skutečnosti vnucovat si sociologický nebo antropologický požadavek.“¹

Cílem této práce je nabídnout jejímu čtenáři ne jeden, ale celou řadu pohledů na období totality skrze vyprávění pamětníků, svědků a aktérů sledované doby, a tím přispět k rozšíření našich dosavadních znalostí o ní o rozměr každodennosti. Velký prostor věnuji ve své práci také metodické stránce realizace projektu, která, vedle toho, že je samozřejmou součástí vyhodnocení výzkumu, poukazuje na různé faktory, jimiž mohla být nebo byla sdělení respondentů ovlivněna, proto považuji za důležité s nimi čtenáře seznámit. Charakter práce je samozřejmě ovlivněn výběrem respondentů. Právě v předkládané pluralitě názorů oslovených pamětníků, která by mohla zabránit černobílému interpretování minulosti, pak spatřuji hlavní přínos mé práce.

¹ AUGÉ, M. *Antropologie současných světů*. Brno: Atlantis, 1999. s. 16.

Kulturně-historický kontext: proměna venkova

Venkov vždy byl (a domnívám se, že stále ještě je) specifickým sociokulturním prostorem. O jeho obyvatelích – venkovanech, respektive vesničanech – vznikla celá řada stereotypních představ (jednoduchost, nevzdělanost, neohrabanost, zaostalost aj.), a dodnes nese označení vesničan určitý pejorativní nádech. Po dlouhou dobu se každá vesnice vyvíjela nezávisle na svém okolí a představovala pro své obyvatele samostatný mikrokosmos (tzn. 1. vnitřní uspořádanost: prostor posvátný – kostel, i profánní – obydlí; 2. patron vesnice 3. příbuzenské vztahy mezi obyvateli; 4. specifická podoba jazyka – dialekt; apod.). S postupujícím procesem industrializace došlo v druhé polovině 19. století k nutnému uvolňování pracovní síly ze zemědělství a značná část venkovského obyvatelstva se přestěhovala do měst, kde začala pracovat v manufakturách nebo továrnách, v nichž se rozvíjela hromadná výroba. Urbanizační proces následně urychlil zavedení mechanizace a technické racionalizace do zemědělské výroby ve snaze zvýšit její efektivitu.²

Ti, již zůstali bydlet na vesnici, si vybudovali zesílený vlastnický vztah k půdě, která pro ně představovala nezpochybnitelnou životní jistotu.³ Tento vztah k „rodné hroudě“ se posléze na konci 40. let 20. století stal zásadní překážkou při zakládání jednotných zemědělských družstev a stál proti celkové snaze KSČ vesnici socializovat. „Ideologická negace soukromého vlastnictví krutě narazila na vlastnickou mentalitu rolníků, na hluboko zapuštěné kořeny tradičního přesvědčení,

² Srov. JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 24.

³ JECH, K. 2008. s. 26.

že soukromé vlastnictví půdy představuje největší sociální jistotu a základní podmínku obživy rolnických rodin.“⁴

Zákonem byla kolektivizace zemědělství a vznik JZD stanovena v únoru 1949.⁵ Komunistická strana se přitom pokusila zneužít družstevní tradice, která se v Československu vytvořila za první republiky, když proces kolektivizace (na sovětský způsob) označovala zavádějícím termínem „zdrůstevňování“. Centrálně administrativní systém řízení zemědělství v podobě JZD však měl se skutečným družstevnictvím pramálo společného.⁶ Popíral totiž jednu ze zásad družstevní práce, a sice to, že „družstvo ve své pravé podstatě musí být především dobrovolná organizace, do níž lidé vstupují, jestliže uspokojuje nebo pomáhá uspokojovat jejich zájmy.“⁷

V druhé polovině 50. let byla vynaložena „znásobená politická práce“⁸, díky níž byla kolektivizace venkova přece jen uskutečněna. Vedle toho, že pokračovaly přesvědčovací akce⁹, byla nečlenům JZD „vyměňována“ půda a neúměrně k tomu

⁴ URBAN, J. *Venkov pod kolektivizační knutou*. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 244.

⁵ Zákon č. 69/1949 [online]. Dostupný na [www: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=69/1949&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>](http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=69/1949&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy). [cit. 2011-03-03].

⁶ Srov. BUREŠOVÁ, J. Kolektivizace jako destrukční proces v životě venkova. In BLAŽEK, P. – KUBÁLEK, M. (eds.) *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha: Dokořán, 2008. s. 110-113. Nebo URBAN, J. 2010. s. 242-243. Nebo JECH, K. 2008. s. 35-36.

⁷ BUREŠOVÁ, J. Kolektivizace jako destrukční proces v životě venkova. In BLAŽEK, P. – KUBÁLEK, M. 2008. s. 112.

⁸ ŠPIČÁK, M. – POKLUDA, Z. K počátkům kolektivizace vesnice na Valašskoklobucku. In *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti '82*. Gottwaldov: Okresní archiv v Gottwaldově, 1982. s. 89.

⁹ „K nejčastěji využívaným přesvědčovacím metodám patřilo zvyšování povinných odvodů živočišných i rostlinných produktů státu, zpravidla přesahující ekonomické možnosti hospodářství, zvláštní zdaňování, neposkytování půjček ani úvěrů, odebrání poukazů...“ HÁJEK, P. *Jde pevně kupředu naše zem*. Praha: Malá skála, 2008. s. 25-26.

zvyšovány povinné dodávky¹⁰: „Všecky pozemky nám zebrali a dali cuzí, neplodnú půdu a velice daleko. Daně na nás valili, dodávky... byly nesnesitelné.“¹¹

Bylo jen otázkou času, kdy se soukromé vlastnictví stane pro zemědělce tak nesnesitelným břemenem, že se pro vstup do JZD rozhodne „dobrovolně“.¹² Kolektivizace byla oficiálně prohlášena za dokončenou v roce 1960 na celostátní konferenci KSČ.¹³ Do toho roku bylo zlikvidováno téměř veškeré soukromé zemědělství, socialistický sektor hospodařil přibližně na 90 % zemědělské půdy. Navzdory původním potížím při zavádění kolektivizace na vesnici se zažité „představy o nevyhnutelné spjatosti zemědělství s rodinným typem hospodářství“¹⁴ nakonec rozbít podařilo. Za poměrně krátkou dobu deseti let se charakter vesnice proměnil od základů.¹⁵

¹⁰ Srov. Vládní nařízení č. 57/1952 Sb., vládní nařízení č. 114/1953 Sb. [online]. Dostupné na [www: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/start.aspx>](http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/start.aspx). [cit. 2011-03-03].

¹¹ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

¹² URBAN, J. 2010. s. 244.

¹³ PERNES, J. Závěrečná etapa kolektivizace zemědělství v Československu 1957-1960. In BŘEZINA, V. – PERNES, J. (eds.) *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957-1960*. Brno: Stilus, 2009. s. 48.

¹⁴ CHARVÁT, F. *Sociální struktura socialistické společnosti a její vývoj v Československu*. Praha: Academia, 1980. s. 162

¹⁵ DOLEŽAL, J. – PEKÁREK, J. – KMONÍČEK, J. *Když mizely meze. Kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. s. 7.

Cíle výzkumu

Pro období mezi léty 1948-1989, kterými jsem výzkum vymezila, je typická celá řada „věcí“: znárodnování, združstevňování, jednotná zemědělská družstva, národní podniky, jednotná volební kandidátka, vykonstruované politické procesy, věčné fronty, ale také omezená svoboda pohybu, tisku a slova, a tedy s tím spojená cenzura. Vycházela pouze literatura poplatná režimu, některá témata byla zcela tabuizována, jiná zkreslena nebo zfalšována.

„Bílá místa“¹⁶, která vznikla v psaných dějinách, jsou nyní, dvacet dva let po pádu režimu, již většinou zaplněna, práce vzniklé krátce po převratu však z velké části nesou punc polarizace. Co to znamená? Česká společnost se po roce 1989 rozdělila na dva tábory: antikomunisty a komunisty. Tato striktní polarizace má za následek interpretaci moderních dějin jako „boje demokracie proti totalitarismu“¹⁷ a události v období totality se vykládají černobíle. Společnost je ovšem tvořena také lidmi, kteří na vládu jedné strany nemají takto striktně vyhraněný názor, a bylo by zjednodušující (a nebezpečné) je tímto způsobem radikalizovat.

Jistěže, jedná se o dobu nedávnou, většina z dosud žijících lidí ji zažila a má na ni na základě vlastních zkušeností vytvořený vlastní názor. Posttotalitní generace, k níž řadím také sebe, si může názor vytvořit na základě předané zkušenosti svých prarodičů, potažmo rodičů. Ale čím více se budeme od minulosti vzdalovat, tím více se tato minulost bude spontánně a nevědomky mytizovat, přičemž tento proces se ve výsledku odrazí jak v popisu událostí, tak v představách o jejich činitelích.¹⁸ Výše

¹⁶ KŘEN, J. *Bílá místa v našich dějinách?* Praha: Lidové noviny, 1990.

¹⁷ BELOHRADSKÝ, V. Proč nejsem antikomunistou. In *CzechTek WebLog* [online]. Dostupné na [www: <http://czechtek.bloguje.cz/799032-vaclav-belohradsky-proc-nejsem-antikomunistou-pravo.php>](http://czechtek.bloguje.cz/799032-vaclav-belohradsky-proc-nejsem-antikomunistou-pravo.php) [cit. 2011-03-02].

¹⁸ Srov. VANĚK, M. – URBÁŠEK, P. (eds.) *Vítězové? Poražení? Disent v období tzv. normalizace.* Praha: Prostor, 2005. s. 12.

byly naznačeny stereotypy o vesničanech, je jen otázkou času, kdy budou podobné stereotypizaci podrobeni také disidenti, komunističtí funkcionáři aj. Již teď je do protikladu k „ušlechtilým ideálům disidentů“ staven „tupě mlčící národ“, aniž by měl kdo potřebu zamyslet se nad důvody toho, proč tato většina mlčela. A když už se někdo takový najde, málokoho napadne položit tuto otázku jinak: měla nějaký důvod nemlčet? „Člověk se nerodí jako „homo politicus“ a o politiku se ze svého vlastního rozhodnutí (mnohdy se nejedná ani o rozhodnutí uvědomělé) nemusí zajímat“¹⁹. Domnívám se proto, že se nejednalo o promyšlený záměr, ale právě naopak. Lidé – zejména na venkově – neměli potřebu přidávat se ani na jednu stranu, jejich životní cesta byla určována především prací a starostí o rodinu. Na politiku tak vlastně ani nebyl čas. „*Já sem se do politiky nikdy neplétl. [...] My sme se věnovali práci, chodili sme do práce a nijak sme se neangažovali*“²⁰

Tuto stránku života však není možné odkrýt a prozkoumat skrze písemné prameny, které z výše uvedených důvodů ostatně nemohly ani vzniknout. Jednou z možností, jak odhalit pluralitu názorů na totalitní režim, je uskutečnit rozhovory s žijícími pamětníky a zachovat jejich svědectví pro budoucí generace, které již nebudou mít tu možnost se svědky tehdejších událostí promluvit. Jen skrze komparaci a kritickou analýzu různých pramenů a názorů, relativizaci zjištěných závěrů a kladení nových otázek bude možné černobílému interpretování minulosti zamezit. Zkoumání individuálních životů a dobové mentality tak není úkolem pouze pro historiky, ale také pro sociology a především antropology.

¹⁹ VANĚK, M. (ed.) *Obyčejní lidé...?! Pohled do života mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. s. 14.

²⁰ Rozhovor s respondentem 6, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

Z toho důvodu jsem se rozhodla realizovat tento výzkum. Jeho hlavním cílem bylo zjistit, jak se lidé žijící na vesnici dívali na dobu vlády komunistů a jak ji posuzují nyní, když mají možnost srovnávat. Co bylo náplní jejich života v té době? Jaká byla tehdejší životní úroveň? Jak vnímali politické události?

Nepředpokládám, že získané poznatky přinesou společnosti převratné objevy a poskytnou vědě zcela nové faktografické údaje, ale věřím, že se skrze tento úhel pohledu rozšíří možnosti poznání dané doby.

Stanovení metody výzkumu, metodický slovníček

Téma výzkumu *Vyprávění pamětníků o životě na vesnici v době vlády jedné strany* spadá do oblasti tzv. soudobých dějin, označovaných také jako zažité dějiny, či dějiny svědků, respektive aktérů²¹, a povahou cílů (zaměřením na každodennost a dějiny mentalit) odpovídá také zájmu antropologie. Následně bylo třeba určit, jakou metodu pro dosažení vymezených cílů použijeme.

K dosažení vytyčených cílů bylo využito **kvalitativních metod výzkumu**. Pro kvalitativní výzkum je charakteristické zaměření na člověka a jeho individualitu, na rozdíl od kvantitativního výzkumu, který vyžaduje vytvoření statisticky relevantního vzorku. Poznatky získané kvalitativním výzkumem tak nejsou zobecnitelné na celou populaci, nespornou výhodou kvalitativního šetření však je získání podrobnějších dat a hlubšího vhledu do zkoumané problematiky.

Náš výzkum je tematicky zaměřen na zkoumání jevů a dějů, které se odehrály v minulosti. Ve vědecké terminologii takový výzkum označujeme jako **výzkum historický**. „Historický výzkum je interpretativní, protože jeho záměrem je odhalit a přiblížit komplexní nuance, osobnosti, kulturu, názory, jež ovlivňovaly minulost a mají vliv na současnost.“²² V představovaném výzkumu je navíc patrný přesah do přítomnosti, neboť je realizován s dosud žijícími aktéry zkoumané minulosti. Dodejme ještě, že tento typ výzkumu není použitelný jen pro historii jako obor, ale je uplatnitelný ve všech sociálněvědních i humanitních disciplínách, neboť „každá důkladná kvalitativní rekonstrukce případu zahrnuje ohled na jeho historické pozadí.“²³

²¹ VANĚK, M. 2009. s. 8.

²² HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. s. 135.

²³ HENDL, J. 2005. s. 134.

Obdobně nepřesný název má také zvolená metoda historického výzkumu, tzv. **orální historie**²⁴. Spíše než na názvu, který evokuje historii jako vědní obor, však záleží na obsahu a definici této metody²⁵. V tomto smyslu se jedná o tzv. mluvené dějiny, tedy v současnosti se odehrávající subjektivní výklad procesů a událostí, které se staly v minulosti. Metoda orální historie umožňuje výzkum nedávné minulosti skrze rozhovory s lidmi, kteří byli účastni nějaké události nebo procesu, o které se badatel zajímá, či žili v době, již badatel zkoumá.²⁶ Ačkoli je tato definice poměrně zjednodušená, vystihuje, domnívám se, hlavní povahu této metody.

Základní technikou sběru dat v orálněhistorickém výzkumu je tedy **rozhovor**. Ten může mít podobu **interview** nebo **narativního rozhovoru**, který se v terminologii orální historie nazývá také jako **životní příběh**. Hlavní rozdíl mezi těmito technikami spočívá v tom, že zatímco interview je více či méně strukturovaným rozhovorem, kdy tazatel (s respektem k charakteru prožitků a postojů dotazovaného) klade otázky, jimiž udržuje linii tématu, životní příběh by měl být především samovolně vyprávěn ze zorného úhlu narátora, aniž by tazatel do jeho vyprávění příliš zasahoval.²⁷ Již samo užití rozhovoru, coby techniky sběru dat, pak dává orální historii jisté specifické vlastnosti. Rozhovor je totiž vždy výsledkem vzájemné interakce minimálně dvou lidí, **tazatele** a **dotazovaného (narátora)**, a jeho realizací vzniká zcela nový pramen, který se následně stane podkladem pro

²⁴ V současné době se (zejména v USA) prosazují snahy povýšit orální historii na samostatný vědní obor interdisciplinárního charakteru. Ve své práci se tímto „sporem“ nebudu blíže zabývat, pouze uvedu, že přistupuji k orální historii především jako k metodě.

²⁵ VANĚK, M. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. s.

²⁶ Podrobnější teoretickou definici nabízí M. Vaněk: „Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, či sob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.“ In VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. *Naslouchat hlasům paměti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2007. s. 11.

²⁷ Srovnej: VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 75-82

badatelovu práci. Z této podstaty je pak metoda orální historie příspěvkem k demokratizaci, čili zlidštění dějin. Vnáší do nich život²⁸, reflektuje tzv. malé dějiny²⁹, a tím do dějin dostává rozměr každodennosti.

²⁸ OTÁHAL, M. – VANĚK, M. *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu. Životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 32.

²⁹ VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. s. 16.

Teoretická příprava

Institucionalizace orální historie

Orální historie je považována za metodu mladou (tj. stále ještě v procesu zrodu³⁰), pružnou, stále se formující a rozvíjející, metodu neuzavřenou, ale naopak otevřenou různým vlivům. Poněkud v rozporu s tím však můžeme, zcela bez nadsázky, říci, že vychází z tradice několik tisíc let staré. Za všechny uvedu alespoň Thukydidovy *Dějiny peloponéské války*, v nichž se autor opírá o rozhovory s vojáky, coby účastníky těchto válek. Ovšem postupem času, spolu s rozšířením písma a gramotnosti přestala být tato metoda využívána (hlavně kvůli rozšíření rukopisných a později tištěných pramenů) a mohla být „znovuobjevena“ teprve ve 20. století s vynálezem záznamových médií a jejich zpřístupněním širší veřejnosti.³¹ V zásadě tak nevznikla nová metoda, ale tím, co muselo být vytvořeno (a co se stále vytváří), byly zásady, kterými se užití této metody má (nebo by se mělo) řídit, aby výzkum založený na orální historii měl skutečně vědeckou povahu.

„Renesance“ se orální historie dočkala nejprve ve Spojených státech amerických, kde při University of Columbia v New Yorku vzniklo v roce 1948 vůbec první orálněhistorické centrum. Významným počinem pak bylo založení Mezinárodní asociace orální historie (IOHA) v roce 1996, což je jakási zastřešující organizace orálních historiků z celého světa, jejíž smysl spočívá právě zejména v podpoře zapojení odborníků také z jiných zemí než z USA nebo států západní Evropy a ve vzájemné spolupráci, včetně výměny teoretických i praktických zkušeností.³²

³⁰ VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. s. 9.

³¹ Srovnej: OTÁHAL, M. – VANĚK, M. 1999. s. 31.

³² Srovnej: VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 51.

V České republice, respektive v Československu, se ve výzkumu mohla orální historie – logicky k výše uvedenému – uplatnit a plně rozvinout teprve po roce 1989, po pádu totalitního režimu.³³ Jedenáct let poté, v roce 2000, bylo při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR ustaveno Centrum orální historie (COH), na čemž nese největší zásluhu Miroslav Vaněk, v současnosti nejvýznamnější představitel české orální historie. Tím byly položeny institucionální základy pro vytvoření metodologických pravidel tohoto bádání v České republice a práce českých orálních historiků postupně získala mezinárodní uznání,³⁴ když již roku 2007 byla – z podnětu IOHA – založena Česká asociace orální historie (COHA).

Výzkumy a projekty orální historie, vytvoření metodických pravidel

Metodologická pravidla, jimiž jsem se při realizaci vlastního terénního výzkumu řídila, tak čerpám převážně z publikací, které vyšly pod hlavičkou COH, respektive COHA, a které mají pro orálněhistorický výzkum zcela zásadní význam.

Krom metodických příruček³⁵ byly publikovány také výsledky několika velkých výzkumných projektů realizovaných Centrem orální historie, které jsou

³³ Paměti a deníky vojáků z dob první a druhé světové války nespádají svým psaným charakterem do kategorie orální historie, neboť písemné formulování myšlenek a názorů je kvalitativně odlišnou formou vyjádření, čímž však nechce být řečeno, že by jako pramen byly méněcenné. (Srov. VANĚK, M. – MŮCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 75). Zvláštním příkladem je pak dílo Karla Čapka: *Hovory s T. G. Masarykem*, v němž autor do značné míry pracoval stejně jako současný orální historik, zásadní rozdíl však tkví v tom, že záznam každého rozhovoru nebyl činěn bezprostředně, nýbrž byl pořizován s menším či větším časovým odstupem. Z toho důvodu není zařazení této práce jednoznačné a někteří badatelé se přiklánějí spíše k tvrzení, že *Hovory s TGM* do orální historie nespádají. (Srov. VANĚK, M. 2004. s. 37-38.)

³⁴ Srovnej: PÁNEK, J. Non multa, sed multum 2. *Akademický bulletin* [online], 10/2010, [cit. 2011-03-30]. Dostupné na [www: <http://abicko.avcr.cz/2010/10/05/index.html>](http://abicko.avcr.cz/2010/10/05/index.html). ISSN 1210-9525.

³⁵ VANĚK, M. – MŮCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007.

VANĚK, M. 2004.

VANĚK, M. a kol. *Orální historie. Metodické a technické postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003.

z hlediska metodologie pro začínající orálněhistorické výzkumníky neméně podstatnými, jelikož právě v nich je výzkum založený na orální historii příkladně zpracován, a poskytuje tak určitý návod, jakým způsobem je možné výsledky takového výzkumu interpretovat³⁶. Vedle toho je samozřejmě možné využít i obecněji koncipované práce věnované kvalitativnímu výzkumu, jako jsou např. práce J. Hendla³⁷, nebo J. C. Kaufmanna³⁸.

Původně se orální historie zabývala zejména významnými osobnostmi a opomíjela ty ostatní, kteří ovšem tvořili většinu.³⁹ Na tuto tradici navázalo také Centrum orální historie, které se zpočátku zaměřilo na studenty – aktéry listopadové revoluce, na politické elity a disent, nebo na členy Charty 77, záhy však byl dán prostor tzv. „mlčící většině“ – konkrétně příslušníkům dělnických profesí a inteligenci a v současnosti se drží celosvětově nastavené tendence, když se mimo jiné zabývá chalupářskou subkulturou. Nutno podotknout, že většina z uvedených výzkumů se soustředí na období tzv. normalizace. V tomto výčtu pak nesmíme opomenout ani projekt Paměť národa⁴⁰, který byl spuštěn v roce 2008 na popud sdružení Post Bellum, Českého rozhlasu, Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR,

³⁶ OTÁHAL, M. – VANĚK, M. 1999.

MUSILOVÁ, D. *Životní příběhy ročníku 1924. Lidský osud v dějinách 20. století. Historicko-biografický výzkum* (interní publikace ÚSD AV ČR).

VANĚK, M. (ed.) *Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha: ÚSD AV ČR, 2002.

JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.

VANĚK, M. – URBÁŠEK, P. 2005.

VANĚK, M. (ed.) *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná vyprávění*. Praha: Prostor, 2006.

VANĚK, M. (ed.) 2009.

VANĚK, M. *Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989*. Praha: Academia, 2010.

³⁷ HENDL, J. 2005.

³⁸ KAUFMANN, J.-C. *Chápající rozhovor*. Praha: SLON, 2010.

³⁹ „V centru pozornosti stanuli protagonisté minulého režimu a jako jejich protipól disidenti, tedy dvě kategorie, které zahrnovaly zhruba 2 % populace. Kde ale zůstalo oněch 98 % občanů, kteří tvořili „zbytek“ společnosti?“ In VANĚK, M. 2009. s. 10.

⁴⁰ *Paměť národa*. Dostupné na [www: <http://www.pametnaroda.cz>](http://www.pametnaroda.cz). [cit. 2011-03-03].

Vojenského historického ústavu, Židovského muzea v Praze a dalších – tj. institucí, které určitým způsobem archivují vzpomínky (rozhovory, deníky, fotografie) pamětníků, a díky kterému byla za poměrně krátkou dobu shromážděna celá řada záznamů (celkem 980) volně přístupných na internetu. Dodejme ještě, že se jedná „pouze“ o databázi pramenů, která přenechává analýzu a interpretaci dalším badatelům.

Základní literatura k tématu výzkumu

Pokud se zaměříme na literaturu věnovanou tématu venkova a jeho proměnám v námi sledované době, pak za zásadní díla považuji práce Karla Jecha *Soumrak selského stavu*⁴¹ a *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*⁴² (2008), dále souborné publikace *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*⁴³ a *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957-1960*⁴⁴. Velmi podnětnou knihou je práce Jiřího Urbana, *Venkov pod kolektivizační knutou*⁴⁵, vycházející z velké základny archivního materiálu i literatury, doplněné navíc orálněhistorickým výzkumem v daném regionu. Proměnou tvářnosti krajiny venkova se zabývá práce Pavla Hájka s názvem *Jde pevně kupředu naše zem*⁴⁶. Za přínosnou považuji také knihu *Když mizely meze*⁴⁷, jež vyšla už roku 1987 a která je tematicky zaměřená na kolektivizaci zemědělství ve východních Čechách.

⁴¹ JECH, K. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.

⁴² JECH, K. 2008.

⁴³ BLAŽEK, P. – KUBÁLEK, M. 2008.

⁴⁴ BŘEZINA, V. – PERNES, J. 2009.

⁴⁵ URBAN, J. 2010.

⁴⁶ HÁJEK, P. 2008.

⁴⁷ DOLEŽAL, J. – PEKÁREK, J. – KMONÍČEK, J. 1987.

Výzkumný vzorek

Kritéria výběru narátorů

Před vlastní realizací výzkumu bylo nezbytné učinit výběr respondentů, s nimiž bylo možné výzkum realizovat. Výběr byl podmíněn několika kritérii.

Prvním kritériem výběru byl **věk** respondenta. Časové ohraničení tématu léty 1948 až 1989 předpokládalo, že respondent tuto dobu nejen zažil, ale dokázal ji také vnímat. Z toho důvodu byla horní hranice roku narození respondentů stanovena rokem 1935.

Druhým a neméně důležitým kritériem pro výběr narátorů byl jejich **původ**, vymezený taktéž již tématem výzkumu. Cíleně byly vybrány osoby, které se narodily a vyrůstaly na vesnici.

Výběr respondentů byl následně podmíněn také **regionálně**, což při analýze umožňuje alespoň částečné srovnání výpovědí respondentů. Z finančních i osobních důvodů jsem výzkum zaměřila do zlínského regionu, respektive okresu Gottwaldov (dle územního členění z roku 1961), z etnografického hlediska bychom pak mohli hovořit o pomezí regionů Moravského Valašska a Slovácka.

Důraz byl kladen také na **genderové vyvážení**, které by opět mohlo dobře posloužit při srovnávací analýze.

Dodejme ještě, čím výběr ovlivněn nebyl. Narátoři byli vybráni bez ohledu na to, do jaké společenské vrstvy patřili, co ve svém životě dokázali nebo jaké křivdy na nich byly spáchány. Z toho důvodu nebyla k výběru užita ani literatura ani jiné písemné prameny⁴⁸ a výběr byl do značné míry náhodný.

⁴⁸ Srov. VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 90.

Zprostředkovatelé rozhovoru

Vzhledem k uvedeným kritériím se objektem mého výzkumu stali prarodiče mých vrstevníků. K prvnímu oslovení respondentů tak došlo skrze jejich vnuky – mé informátory, kteří mi tak pomohli s „prolomením ledů“. S odmítnutím poskytnout rozhovor jsem se nesetkala, spíše s údivem oslovených, že mne zajímá právě jejich životní příběh⁴⁹.

Charakteristika výzkumného vzorku

Jelikož se jedná o kvalitativní výzkum využívající techniky „životopisného vyprávění“, který si nečiní nároky získané výsledky zobecňovat, nebylo třeba z respondentů vytvářet statisticky relevantní vzorek.⁵⁰ Celkem tak bylo realizováno sedm rozhovorů se sedmi respondenty.

Generace vybraných narátorů, s nimiž byly rozhovory realizovány, se narodila v letech 1928 až 1935, tedy v době mezi dvěma světovými válkami. V roce 1948 se věk narátorů pohyboval v rozmezí od 13 do 20 let, patřili tedy ke generaci mladých dospělých. Nebylo neobvyklé, že většinou již kolem patnácti let nastupovali do práce, přičemž bychom mohli předpokládat, že museli již odmala pomáhat při polních nebo domácích pracích. Všichni pochází z venkova a do města se během svého života nikdy nepřestěhovali. Konkrétně se jedná o tyto obce zlínského regionu: Kostelec, Štípa, Velíková, Hvozdná, Provodov, Lípa a Slopné⁵¹. Z hlediska genderu převažovaly ženy v poměru 4:3, vzorek byl v tomto směru tedy vyvážený. Ačkoli

⁴⁹ Srov. VANĚK, M. 2009. s. 17.

⁵⁰ Srov. OTÁHAL, M. – VANĚK, M. 1999. s. 35: „Pro úspěch použití této metody není velikost vzorku důležitá. Záleží na tom, co se chceme dovědět, na účelu výzkumu i na tom, co může být vykonáno v daném čase a s danými prameny.“

⁵¹ Uvádím obce, z nichž respondenti pochází, nikoli kde v současné době žijí. Stěhování bylo podmíněno uzavřením sňatku a týká se následujících přesunů: z Velíkové do Kostelce, z Provodova do Slopného a z Lípy do Zádveřic.

nebylo záměrem vybírat respondenty dle jejich pracovních zkušeností, pouze jeden jediný respondent z oslovených narátorů pracoval po celý život v zemědělství. Značnou část svého života pracovala v zemědělském sektoru také další respondentka, avšak v 70. letech se uplatnila také v průmyslu a na závěr své „profesní kariéry“ pracovala v terciárním sektoru hospodářství coby pomocná síla v družstevní kuchyni. Speciálním případem je také jeden respondent pracující ve strojírenství, který však záhy musel kvůli nemoci nastoupit do invalidního důchodu, během něhož na konci 50. let začal pracovat jako řidič v JZD. Zbývajících čtyři respondenti pracovali výhradně v průmyslovém odvětví (s výjimkou toho, že pomáhali při polních pracích doma). Navzdory možným specifikům týkajících se konkrétních osob dokládá náhodně vybraný vzorek narátorů, že zmíněné uvolnění pracovní síly ze zemědělství nebylo ojedinělé, ale právě naopak. Je jasné, že tato pracovní zkušenost měla na vyprávění respondentů určitý vliv, z toho důvodu považuji za důležité uvést tento fakt již v celkové charakteristice výzkumného vzorku, podrobněji se mu pak budu věnovat v interpretaci výzkumu.

Ochrana osobních údajů respondentů

S ohledem na zachování ochrany osobních údajů jsem se s oslovenými narátory dohodla, že budou v mé práci uvedeni anonymně. Jednotlivým respondentům bylo přiřazeno číslo vzestupně s pozdějším rokem narození. Respondent 1 tak má v tomto roce 83 let, zatímco respondent 7 oslaví své sedmdesáté šesté narozeniny. Pro přehlednost a úplnost uvádím tabulku, v níž je respondentům přiřazen rok narození, pohlaví a rodná obec.

	Rok narození	Pohlaví	Rodná obec
Respondent 1	1928	Muž	Slopné
Respondent 2	1929	Žena	Lípa
Respondent 3	1930	Žena	Štípa
Respondent 4	1931	Muž	Hvozdná
Respondent 5	1932	Žena	Provodov
Respondent 6	1934	Muž	Kostelec
Respondent 7	1935	Žena	Velíková

Věkový rozdíl

Věkový rozdíl mezi nejmladším respondentem a mnou byl padesát čtyři let, tedy víc, než půl století. Uvádí se, že optimální situace nastává, když jsou tazatel a respondent přibližně stejně staří, nejčastěji však nastává případ, jakým je i ten náš, a sice, že tazatel je mladší, a to i o několik generací.⁵² Vzhledem k ostychu a obavám respondentů, že jejich životní příběh je nezajímavý a z jejich pohledu nevyužitelný pro (byť jen částečně) vědeckou práci, je vhodné projevit zájem a dát jim najevo, že jejich zkušenosti, ať už jsou jakékoliv, jsou pro nás nové a poutavé.

Specifičnost daného výzkumu pak spočívá právě v práci se seniory, kteří mohou mít častěji tendenci „sklouznout“ k životnímu bilancování (projevující se zejména hodnocením a souzením sama sebe, ale i okolí, vysvětlováním a omlouváním svých činů apod.), ve vyprávění narátorů se však hodnocení uplynulého života v tomto smyslu objevilo jen minimálně. Ve svých vzpomínkách se dokázali vrátit do doby svého mládí, potažmo dospělosti, a znovu prožívat dávno minulé radosti i příkoří.

⁵² VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. s. 98.

Realizace výzkumu

Výběr místa

Kvalitu rozhovoru a stejně tak i nahraného záznamu ovlivňuje výběr místa, kde rozhovor realizujeme. S ohledem na věk respondentů a jejich pohodlí, byly všechny rozhovory uskutečněny v prostředí jejich domácnosti. Na každý rozhovor mne doprovázel také zprostředkovatel rozhovoru, který mne krátce představil, osobně jsem pak narátory seznámila se smyslem a obsahem našeho rozhovoru, respektive jsem konkrétního jedince vybídla, aby mi vyprávěl o svém životě v letech 1945-1989.

Přítomnost třetí osoby

Ačkoli se nedoporučuje, aby rozhovoru byla přítomna třetí osoba, jelikož s velkou mírou pravděpodobnosti bude mít její přítomnost vliv na podobu vyprávění (tzn. narátor uzpůsobí svou výpověď její přítomnosti), intuitivně jsem vycítila (a v praxi se mi to potvrdilo), že respondenti byli v přítomnosti blízké osoby, v tomto případě vnuka nebo vnučky, otevřenější, vstřícnější a ochotnější vzpomínat na dobu a události, na které, podle slov respondentky 7, „...si člověk nemyslí, vůbec...“⁵³. Proto jsem v souladu s metodickými pravidly⁵⁴ souhlasila, aby byli rozhovoru přítomni.

Časové vymezení

Na každý rozhovor byla s ohledem na časovou náročnost přepisu vymezena přibližně jedna hodina, respondentům však byla dána možnost ukončit rozhovor

⁵³ Rozhovor s respondentem 7, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

⁵⁴ „Tazatel by měl ustoupit požadavku narátora na přítomnost třetí osoby u rozhovoru pouze v případě, když narátorův věk nebo zdravotní stav ukazují na to, že třetí osobu narátor chápe jako osobní oporu a zajištění.“ In VANĚK, M. – MŮCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 101

dříve, nebo naopak pokračovat ve vyprávění i po stanoveném časovém limitu. Dohromady vzniklo asi 430 minut mluveného záznamu, což odpovídá asi 40 stranám psaného textu.

Průběh rozhovorů

Původním záměrem bylo ponechat respondentovi možnost volně vyprávět o svém životě ohraničeném léty začátku a pádu totality, ne vždy jsem se však setkala s úspěchem. Zmíněný ostych a vůbec pocit, že nejsou dostatečně dobrými řečníky⁵⁵, nutil respondenty ke zkratkovitosti některých výpovědí, které ve většině případů vyžadovalo kladení otázek a povzbuzování k dalším tématům. Zamýšlená životopisná vyprávění tak již na prvním setkání nabyla spíše charakteru semistrukturovaného interview. V důsledku toho jsem se odklonila od metodicky správnějšího opakování rozhovoru a druhý rozhovor realizovala pouze s polovinou respondentů. Všechny rozhovory, s výjimkou dvou, byly realizovány v průběhu března 2011. Těmi výjimkami jsou rozhovor s respondentem 1 a s respondentkou 5, které jsem realizovala již v dubnu předchozího roku a které byly původně určeny pro jiné účely. Jelikož však odpovídají obsahu této práce, rozhodla jsem se je využít, přičemž s oběma respondenty byl rozhovor opakován v dubnu 2011. V tomto měsíci byl uskutečněn také druhý rozhovor s respondentkou 3.

Zvláštní situace nastala při rozhovoru s respondenty 6 a 7. Jedná se o manželský pár, který mi poskytl rozhovor na způsob skupinového vyprávění⁵⁶, které ovšem, stejně jako ostatní „vyprávění“, muselo být povzbuzováno otázkami tazatele.

⁵⁵ Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v březnu 2011. „... já neumím ani mluvit, protože my sme v té práci nesměli mluvit...“

⁵⁶ HENDL, J. 2005. s. 184.

Jsem si vědoma nedostatků a chyb pramenících především z mé nezkušenosti, jichž jsem se při vedení rozhovorů dopustila. Přesto věřím, odkazujíc na fakt, že „oblast orální historie je terén poměrně liberální a otevřený různým vlivům nejenom po stránce praktické, ale i teoretické“⁵⁷, že jsem se nedopustila chyb natolik zásadních, které by znehodnotily význam této práce. Naopak doufám, že tak jako je jedním ze smyslů orální historie poukazovat na pluralitu dějin, je sama metoda orální historie schopna přijmout pluralitu přístupů k vedení rozhovorů, a že by mé poznatky z realizace vlastního výzkumu mohly dokonce přispět k tomu, že do jisté míry přehodnotí své názory.⁵⁸

⁵⁷ VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s.15.

⁵⁸ VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 13.

Analýza a interpretace rozhovorů

Obecně k problematice interpretování

Jedním ze základních problémů orální historie, zejména pak tzv. životopisných vyprávění, je interpretace sdělení⁵⁹. Domnívám se, že obtížnost interpretování smyslu spočívá v tom, že neexistuje jedna jediná možná správná interpretace, ale můžeme předpokládat, že různí odborníci by daný rozhovor interpretovali nezávisle na sobě odlišně.⁶⁰ Z toho důvodu nelze na kvalitativní výzkum striktně aplikovat kritéria validity a reliability, které jsou relevantní pro kvantitativní výzkum. Právě naopak je nutné při hodnocení kvalitativního šetření přihlídnout k jeho zvláštnostem.⁶¹

Náš výzkum – ve shodě s metodou orální historie – zkoumá konkrétního člověka a jeho individualitu. Nesnaží se zobecnit získané poznatky na celou společnost, ani tyto poznatky nepovažuje za definitivní, neboť zkoumaný vzorek, jak bylo řečeno, nemá reprezentativní povahu. To ovšem neznamená, že je takový výzkum nehodnotný nebo dokonce zbytečný. Zachycením individuálních postojů a prožitků může napomoci rozšířit dosavadní znalosti o daném období o rozměr každodennosti. Vždyť „žádný životní příběh není ve své jedinečnosti měřitelný nějakými generalizujícími a schematizujícími kritérii posuzujícími „velikost“, „malost“ či „významnost“.“⁶²

⁵⁹ Srov. OTÁHAL, M. – VANĚK, M. 1999. s. 36.

⁶⁰ Srov. VANĚK, M. 2004. s. 136-139.

⁶¹ HENDL, J. 2005. s. 335.

⁶² VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 19.

K analýze sdělení a sledovaným tématům

Pokud teorii analýzy značně zjednoduším, pak bychom mohli rozlišit analýzu obsahovou a jazykovou.⁶³ V aplikaci na realizovaný výzkum pak bylo zjištěno následující:

- Ve většině případů byl při vyprávění původně zvolen chronologický přístup, který se postupně proměnil na členění do tematických celků, což však bylo jistě ovlivněno také způsobem kladení otázek. Zajímavé je, že ačkoli byla spodní časová hranice určena rokem 1948, asi polovina respondentů se vrátila ve svém vyprávění k prožitkům druhé světové války.
- Největší pozornost věnovali respondenti tématu práce a zaměstnání. U žen se vedle toho vyskytovala péče o děti a domácnost. Ve větší míře se dále objevovala tato témata: rodina (rodiče i děti), vzdělání (často související s prací), náboženství a společenský život.
- Popis určité doby nebo konkrétní události spojovali respondenti vždy s vlastní zkušeností a osobními zážitky, které upřednostňovali před „naučeným výkladem“ dějin.
- K průběhu celorepublikových politických událostí se respondenti nijak zvlášť nevyjadřovali, pokud tyto přímo nezhoršily jejich životní situaci. Pozornost byla věnována především měnové reformě roku 1953, nikoli létům 1948, 1968 a následné normalizaci a 1989. Události spojené s těmito léty pro ně byly příliš vzdálené a neosobní, většinou jen konstatovali, že ve zlínském regionu to probíhalo „poměrně v klidu“.
- Většina sdělení nesla patrné známky srovnávání minulosti se současností.

⁶³ VANĚK, M. 2003. s. 40-43.

- Z jazykového hlediska byla nejčastěji užívána první mluvnická osoba v singuláru (já), často se objevoval přechod na plurál (my), ale také tzv. neosobní vyjadřování (ono). Méně často respondent hovořil v 3. mluvnické osobě (on, oni).
- Slovní vyjadřování bylo ovlivněno regionálním nářečím, proto je velkou měrou užíváno nespisovných a slangových výrazů. Vulgární slova se v žádném z nahraných sdělení nevyskytovala, s výjimkou rozhovoru s respondentkou 5, v jejímž vyprávění se v emocionálně nabytých popisech objevila slova: „bordel“, „blbec“, „panebože“, „sakvamentsky“⁶⁴.

Jak získané poznatky interpretovat?

Problémy s interpretací již naznačeny byly, ovšem fakt, že závěry kvalitativního výzkumu nemohou být absolutně platné, nám nebrání závěry činit. Proto se níže bez nároku na objektivnost pokusím vyprávění respondentů interpretovat, tedy nahraná sdělení vzájemně komparovat a včlenit do kontextu dějinných událostí, jimž bych tak mohla (alespoň částečně) dodat onen rozměr každodennosti.

Kolektivizace valašské vesnice

Kolektivizace vesnic na Zlínsku probíhala obdobně jako v jiných regionech tehdejšího Československa. Ani zde nebyla odezva na vznik jednotných

⁶⁴ Rozhovor s respondentem 5, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

zemědělských družstev na konci 40. let 20. století, kdy združstevňování bylo dáno zákonem, pozitivní. Narazila zde na „tvrdou“ mentalitu rolníků: *„Ti lidi to nechtěli. Protože to, co zbudovali, nebo měli po rodičích, tak každý si to chránil...“*⁶⁵ První přesvědčovací kampaň vedená především za získání malých a středních rolníků k zakládání jednotných zemědělských družstev tak nebyla úspěšná a setkala se s většinovým odmítnutím.⁶⁶ Za specifikum daného regionu, které nástup kolektivizace zpomalilo, bychom vedle konzervativního přístupu k půdě mohli považovat vysoký stupeň religiozity v této oblasti (asi 80 % obyvatelstva se v roce 1948 hlásilo k římskokatolické církvi), který se pravděpodobně odrazil také ve výsledcích voleb do Národního shromáždění v květnu 1948, když právě na Gottwaldovsku byl v celostátním měřítku odevzdán rekordní počet bílých lístků (v okrese Valašské Klobouky to bylo dokonce 36,8 % z celkového počtu platných hlasů).⁶⁷

JZD, respektive přípravné výbory, které na konci 40. let přece jen vznikly, hospodařily převážně jen na obecních pozemcích nebo na půdě zemědělců, kteří odešli osidlovat pohraničí, přičemž je otázkou, zda tito odešli dobrovolně, nebo k tomu byli donuceni: *„Kdo sa tom bránili (myšleno kolektivizaci, pozn. autorky), tak ty veľiké sedláky aj likvidovali, vyvážali do pohraničí, do nejakej chatrče enom.“*⁶⁸

Ve zlínském kraji, konkrétně v obcích (Hvozdná, Kostelec, Provodov, Slopné, Štípa, Velíková a Lípa), z nichž původem pochází naši respondenti, byly přípravné výbory JZD schváleny mezi léty 1949-1952 a většinou ještě v tom roce

⁶⁵ Rozhovor s respondentem 7, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

⁶⁶ Srov. DOLEŽAL, J. – PEKÁREK, J. – KMONÍČEK, J. 1987. s. 19.

⁶⁷ ŠPIČÁK, M. – POKLUDA, Z. 1982. s. 77.

⁶⁸ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

nebo rok poté bylo JZD také ustaveno.⁶⁹ Nutno však podotknout, že činnost družstev byla kolem roku 1953 v mnoha obcích pozastavena⁷⁰, kvůli masovému vystupování členů družstva⁷¹, a některá družstva zcela zanikla. Obdobná situace byla také v sousedním regionu Valašskoklobucka, kde „z původních 16 družstev (r. 1953) pracovala r. 1954 jen 3 JZD. Členská základna JZD se v celém okrese snížila o 710 členů.“⁷² Ostatně jednalo se o jev, který zasáhl celou republiku a považuje se za reakci rolníků na tzv. klíčavský projev prezidenta Antonína Zápotockého v srpnu 1953, v němž zpochybnil pozitivní přínos družstev, která vznikla násilnou cestou, a uvedl, že KSČ nebude bránit členům družstev, pokud budou chtít vystoupit.⁷³

Těmto hromadným odchodům se nelze divit, neboť první výsledky družstevního hospodaření nebyly lepší než výsledky soukromých zemědělců. Je třeba si povšimnout také toho, že prvními, ustavujícími členy JZD byli často komunisté, zemědělství dělníci (v tehdejší terminologii tzv. kovozezemědělci) nebo bezzemci⁷⁴ a i později se kladl důraz na posílení vlivu dělníků na vesnici, kteří byli dosazováni do vedoucích funkcí JZD.⁷⁵ Je tedy zřejmé, že jejich nezkušenost a neznalost zemědělské práce vzbuzovala mezi rolníky značnou nedůvěru: „*Jezdily takové politické brigády dělníků ze Zlína, keří ťa přesvědčovali, keří o tom neměli poněti, víš... jak sa hospodáří a... vykládali ti, jak ti bude dobře.*“⁷⁶

⁶⁹ Srov. ŠTROBLÍK, V. Vytváření jednotných zemědělských družstev na Gottwaldovsku v letech 1949-1960. In *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti* '79. Gottwaldov: Okresní archiv v Gottwaldově, 1979. s. 91-92. a ŠPIČÁK, M. – POKLUDA, Z. 1982. s. 92.

⁷⁰ „...řada JZD nevyvíjela žádnou činnost.“ ŠTROBLÍK, V. 1979. s. 90.

⁷¹ ZOD Delta Štípa [online]. Dostupné na [www: <http://www.zodstipa.cz/kategorie/o-nas.aspx>](http://www.zodstipa.cz/kategorie/o-nas.aspx). [cit. 2011-03-20].

⁷² BITTNER, I. Dovršení kolektivizace zemědělství na Valašskoklobucku. In *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti* '82. Gottwaldov: Okresní archiv v Gottwaldově, 1982. s. 95

⁷³ Srov. URBAN, J. 2010. s. 219-220. Nebo DOLEŽAL, J. – PEKÁREK, J. – KMONÍČEK, J. 1987. s. 71.

⁷⁴ „Typické je i více než jedenáctiprocentní zastoupení nezemědělců mezi prvními členy JZD.“ DOLEŽAL, J. – PEKÁREK, J. – KMONÍČEK, J. 1987. s. 20.

⁷⁵ URBAN, J. 2010. s. 222.

⁷⁶ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2011.

V důsledku toho vyvstávaly mnohé problémy s organizací práce⁷⁷ a často docházelo i ke znehodnocování půdy: „...to pole bylo vymáčené, oni odvodňovali, horní pole odvodňovali, a pod vozovku... dali drenážky a z toho tekla voda... udělali tam studňu, do které to téklo, ale to přetévalo a zrovna nám do pola. A jak oni tam dělali, to bylo rozježděné, to už nechali tak vymočené.“⁷⁸ V protikladu k odpovědnosti, kterou měl každý rolník, coby živitel rodiny, k vlastní půdě, znevážení soukromého vlastnictví půdy jakoukoli zodpovědnost za její stav a podobu vyloučilo.⁷⁹

Nedůvěru rolníků posilovalo také to, že nově zakládající družstva postrádala princip dobrovolnosti: „Tak dělali sa aj jakože to.. sa to dělá dobrovolně, ale... velice násilně nutili rolníky do ... do vstupu... do družstev.“⁸⁰

Narátoři nám však neposkytují pouze jeden druh zkušenosti, ale právě naopak. Otec jedné z respondentek byl starostou v obci Velíková, bylo tedy jeho povinností své spoluobčany ke vstupu do JZD přesvědčovat: „...přijeli z okresu.. a on musel chodit po těch chalupách... přesvědčovat lidi, zavést je tam.. Pak byl špatný v očích, i když to hrozně nerad dělal.“⁸¹ Jiná respondentka, ač sama v družstvu nebyla, svého otce ke vstupu přesvědčovala: „Já s tatínkem sem šla na národní výbor, až do půl dvanáctej, a tam sem ho měla přesvědčovat do JZD... a oni do něho

⁷⁷ „Když sem pracoval na svém, byl jsem na poli už ve tři ráno. A tady soused už oral. Pak nás nahnali do kolchozu a o žních, když už bylo poledne, jsme se na návsi hádali, kdo kam má co jít dělat. Naši hlavní starostí bylo nepracovat ani o minutu dýl než ti ostatní. No, proto se dělalo míň a míň, pak už se nedělalo vůbec a celý to naše slavný družstvo se posralo.“ ULČ, O. Malá doznání okresního soudce. In *Bestseller* 3, 1990, s. 15 (citováno dle URBAN, J. 2010. s. 218).

⁷⁸ Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v březnu 2011.

⁷⁹ HÁJEK, P. 2008. s. 16-17. A dále: „Nově jmenovaný hospodář „všechn pracující lid“, byl příliš vzdálený a nekonkrétní, bez patřičné autority a často i nezbytných zkušeností.“

Srov. BUREŠOVÁ, J. Kolektivizace jako destrukční proces v životě venkova. In BLÁŽEK, P. – KUBÁLEK, M. 2008. s. 113: „Členové JZD se velmi brzy začali vzhledem k uvedeným postupům komunistického systému cítit jako zaměstnanci a ne jako praví družstevníci, čili ne jako vlastníci a samotní hospodáři. Tato skutečnost se stala pro vztah k půdě a k zemědělské hospodárné práci osudovou.“

⁸⁰ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

⁸¹ Rozhovor s respondentem 7, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

hučali, aj do mňa [...] Tatínka sem presviedčovala do JZD, nechtel podepsat, taky nepodepsal... nikdy nepodepsal.“⁸²

Přes tuto nedůvěru ve společné vlastnictví většina rolníků svůj odpor na konci padesátých let vzdala. Nastavený systém hospodaření vytvářel pro nedružstevníky ztížené podmínky, které znemožňovaly žít plnohodnotný život. Činnost většiny družstev tak byla na Zlínsku obnovena do roku 1960, v následujících letech pak docházelo ke slučování družstev do větších celků⁸³ a kolektivizace na vesnicích byla dovršena. „A tož v tych sendesátých letech, no tak to už ty vesnice žily naplno tým družstevnictvím...“⁸⁴

Neznamená to však, že každý obyvatel vesnice musel být členem družstva. Lidé pracující v průmyslovém sektoru, kteří jezdili za prací do města, ke členství v podstatě nic nenutilo. V čem byl odlišný život těchto lidí? Jaký měli názor na práci v zemědělství? Dřív než se pokusím zodpovědět tyto otázky, shrňme si, jak je na proces kolektivizace pohlíženo dnes.

Řekli jsme si, že združstevňování probíhalo často velmi drasticky a proti vůli rolníků. Ve shodě s tím převažuje v současné době názor, že kolektivizace způsobila destrukci venkova⁸⁵, což je logické také vzhledem k tomu, že se za poměrně krátkou dobu, tj. deseti let (1949-1960), zcela od základů proměnil charakter vesnice⁸⁶. Scelování pozemků je doslova viditelným důkazem ekonomické i ekologické,

⁸² Rozhovor s respondentem 5, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

⁸³ Např. roku 1961 sloučením JZD Štípa, JZD Kostelec a JZD Velíková vzniklo JZD Družba Kostelec – Štípa, 1971 sloučením Družby Kostelec – Štípa s JZD Hvozdná a JZD Ostrata vznikl společný celek JZD Družba se sídlem ve Štípě. Srov. ZOD Delta Štípa [online]. Dostupné na [www: <http://www.zodstipa.cz/kategorie/o-nas.aspx>](http://www.zodstipa.cz/kategorie/o-nas.aspx). [cit. 2011-03-20].

⁸⁴ Rozhovor s respondentem 4, Hvozdná, uskutečněný v březnu 2011.

⁸⁵ BUREŠOVÁ, J. Kolektivizace jako destrukční proces v životě venkova. In BLAŽEK, P. – KUBÁLEK, M. 2008. s. 109.

⁸⁶ DOLEŽAL, J. – PEKÁREK, J. – KMONÍČEK, J. 1987. s. 7.

potážmo sociální devastace venkova.⁸⁷ Je však možné vidět tento proces pouze v negativním světle? Sami pamětníci na to mají vlastní názor: „...*potom sme zistili, že už to bylo dobré, jak sme si na to zvykli. Žilo sa mnohem lépe, jak když... hospodařit na svém.*“⁸⁸ A podobně: „...*ale tož, pak se to usměnilo, že... pak, pak lidi byli rádi, že nemoseli už... zase.. no.. se tak držít, že byly ty stroje... a všechno, že...*“⁸⁹ Ojedinělý pravděpodobně není ani názor, že družstvo pozvedlo kulturu na vesnici: „...*na tu zdravotní, na tu kulturní otázku se tolik nehledělo. A to říkám, že ty družstva zvelebily obce na každý pád...*“⁹⁰

Proces kolektivizace „valašské“ vesnice, který jsem výše stručně nastínila, byl samozřejmě mnohem komplikovanější, není však cílem práce popsat detailně jednotlivé fáze tohoto procesu, ale poukázat v subjektivní rovině pamětníků na některé zásadní body jeho průběhu. V jejich výpovědích je přitom zřejmá polarizace jejich vlastních názorů. Na jednu stranu vykládají proces zakládání družstev jako něco, co bylo proti jejich přesvědčení, na stranu druhou, spatřují v kolektivizaci také pozitiva. Tento fakt je třeba si uvědomovat a při výkladu procesu združstevňování na něj poukazovat, neboť tím (alespoň částečně) zabráníme zkreslování a zjednodušenému rozlišování na komunisty a antikomunisty. Autoři výše uvedených citací se totiž nedají zařadit ani do jedné z těchto kategorií. Současníci tehdejších událostí si tyto dosti protichůdné postoje jistě uvědomují, ale nezapomínejme, že posttotalitní generace tyto zkušenosti mít nebude.

⁸⁷ Srov. HÁJEK, P. 2008. s. 18.

⁸⁸ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

⁸⁹ Rozhovor s respondentem 7, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

⁹⁰ Rozhovor s respondentem 4, Hvozdná, uskutečněný v březnu 2011.

Život na vesnici – práce ve městě

Celý proces kolektivizace byl doprovázen obrovským poklesem počtu zaměstnanců v zemědělství⁹¹, neznamenal to však nutné stěhování za prací do měst, ale „do průmyslu“ se začalo dojíždět. Tím docházelo k promísení vlivů, a venkov se tak přiblížil městskému životu⁹², kterému ochotně přivykli i někteří respondenti: „...tak já sem byla spíš městské dítě, víš?... Aj když sem vyrůstala na pasekách, protože sem od těch patnácti odešla.“⁹³

Více než polovina z oslovených respondentů pracovala po většinu života v průmyslovém sektoru. Hlavním průmyslovým centrem zlínského regionu byl národní podnik Svit, bývalé Baťovy závody, ve Zlíně, který poskytoval práci čtyřem z šesti pamětníků pracujících někdy v průmyslu.

Zlínský kraj není typickým průmyslovým regionem, jakými jsou oblasti severozápadních Čech nebo severní Moravy, využívající zdrojů nerostného bohatství s tradiční průmyslovou výrobou už od 19. století. Teprve na začátku 20. století se město Zlín stalo významným střediskem obuvnického průmyslu a po roce 1948 zde vznikla celá řada průmyslových podniků, zaměřených zejména na těžký průmysl (např. Závody přesného strojírenství – ZPS, Rudý říjen – gumárenské a plastikářské závody). Průmysl ve zlínském regionu tak byl koncentrován ve městě a lidé z venkova museli za prací dojíždět.

Jako hlavní důvod jejich odchodu za prací do města můžeme považovat ten, který otevřeně uvádí jedna z respondentek: „chtěla sem mět peníze,... protože

⁹¹ CHARVÁT, F. 1980. s. 162

⁹² „Šaty. Lidé na vsi nosí městské šaty. Venkovští krejčí vyhynuli. Je pouze konfekce pro město jako pro vesnici. [...] Kroje nejsou, v krojích se chodí jen při nějakých národopisných slavnostech, které pořádají dělnické kroužky mládeže. Selské kroje si pak oblékají soudruzi. Hanba.“ SOUKUP, J. *Vesnice v letargii*. Vizovice: Lípa, 1994. s. 67.

⁹³ Rozhovor s respondentem 5, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

v zemědělství, z toho nic nebylo. To prostě byla enom dřina a dodávky a nic bych neměla.“⁹⁴

Nicméně se nelze domnívat, že práce v průmyslovém sektoru nebyla náročná. Respondenti uvádí přísný důraz na dodržování pracovní morálky: „*Nás tam bylo víc dycky a skoro všechny ty, co jezdily moc daleko, aj z Provodova, paní, tá tam bývala brzo, a my vždycky tak sme se zešly u nekerej, u stroju a sme si povídalý a mistrová tá už létala, tak procházela kolem, tož sme už na sebe mrkaly, už sme věděly že.. a když sme nasedly a nedělaly, tak bylo: No už byste mohly dělat, dělajte, dělajte.*“⁹⁵

Respondent 6 popsal práci své manželky v šicí dílně podobně: „*No tam to měla trošku naplé, ano. To dělala u běžícího pásu a to jelo, a když se pokazila, tak to vznikala kolikrát mašina, na které šila, pak to ujelo a už měla problémy.*“⁹⁶ Tuto informaci potvrzuje také další respondentka, která nejprve pracovala v šicí dílně a později přešla ke kruhu přibíjet podpatky. „*Tam (v šicí dílně, pozn. autorky) byla strašná honička, já samozřejmě sem měla 49 kil, a tak dlouho sem tam nevydržala a přišla sem ke kruhu. Tam sa mně líbilo.*“⁹⁷

Z hlediska genderu je zajímavé, že na svou práci si nestěžoval zástupce mužského pohlaví. Jednu z příčin tohoto přístupu však spatřuji také v charakteru jeho práce. Coby řidič z povolání (rozvoz zboží z velkoobchodu obuvi ve Svitě) měl ve svém zaměstnání určitou volnost: „*No, tak když se vypadlo ve Svitě za bránu, že... sem byl už vlastně vlastní pán.*“ A doplňuje srovnání této pracovní pozice v současné době: „*Bylo to volnější takové, dneska chlapi, když jedou do světa, tak dispečer jich má na telefoně furt... pořád o nich ví, kde kdo je.*“⁹⁸

⁹⁴ Rozhovor s respondentem 5, Slopné, uskutečněný v dubnu 2011.

⁹⁵ Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v dubnu 2011.

⁹⁶ Rozhovor s respondentem 6, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

⁹⁷ Rozhovor s respondentem 5, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

⁹⁸ Rozhovor s respondentem 6, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

Je třeba si uvědomit také věk, v němž naši respondenti do práce nastupovali, v průměru to bylo od 15 do 18 let. Náročné bylo také každodenní dojíždění do práce. Pracovní doba začínala obvykle v šest hodin ráno, což v některých případech znamenalo vstávat ve čtyři hodiny.⁹⁹

Navzdory všem těmto nepříjemnostem měli dle dobových statistik¹⁰⁰ zaměstnanci v průmyslu několikrát více volného času: „Družstevní rolníci vynakládají pracovní sílu po delší dobu než ostatní pracující.“¹⁰¹ Tuto skutečnost dokládají také pamětníci. Zatímco respondenti, kteří pracovali v průmyslu hovořili o tom, že pracovní byly původně také soboty, respondent 1, který pracoval celý život v zemědělství, vyprávěl, jak do práce chodil také v neděli¹⁰². Náročnost práce v zemědělství dokládají také respondentky, které dříve pracovaly na soukromém hospodářství své rodiny. „*Bylo to těžké, sem se nadřela na těch pasečiskoch, hrůza. To by nedělal... žádná ženská, vůbec...*“¹⁰³ „*No ale tož nadělat sme se nadělali, když bylo to pole, už od mládí sem musela dělat na poli...*“¹⁰⁴ Je zřejmé, že tyto názory jsou dány osobní zkušeností a odvíjí se také od toho, jak velký pozemek musel být obděláván. Většinou se jedná o původní majitele polností o rozloze asi 5-7 ha.

Jedním z ukazatelů životní úrovně je relace mezi celkovým časovým fondem a časem osobního volna. V této souvislosti bych ráda upozornila, vedle značného rozdílu mezi lidmi pracujícími v průmyslu a v zemědělství, na významný rozdíl mezi délkou volného času u žen a mužů. Přestože se postavení ženy v socialistické

⁹⁹ Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v březnu 2011.

¹⁰⁰ Srov. CHARVÁT, F. 1980. Nebo HORÁKOVÁ, E. – LÁZNIČKOVÁ, A. – REŽNÝ, K. Socialistické družstevní rolnictvo v ČSSR. In MACHONIN, P. *Sociální struktura socialistické společnosti*. Praha: Svoboda, 1966.

¹⁰¹ HORÁKOVÁ, E. – LÁZNIČKOVÁ, A. – REŽNÝ, K. Socialistické družstevní rolnictvo v ČSSR. In MACHONIN, P. 1966. s. 488.

¹⁰² Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2011.

¹⁰³ Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.

¹⁰⁴ Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v březnu 2011.

společnosti zlepšilo především ve vztahu k emancipaci v zaměstnání, v praxi to na tradiční představě ženy jako pečovatelky o „rodinný krb“ v zásadě nic nezměnilo¹⁰⁵. V ústavách 1948 a 1960 zakotvená povinnost pracovat v důsledku naopak znamenala, že ženy musely nést tzv. dvojí břemeno¹⁰⁶: jednak pomáhat s finančním zajištěním domácnosti, jednak zajišťovat veškerou starost o domácnost, včetně péče o děti, případně rodiče (časté bylo tzv. vícegenerační soužití). Jedna z respondentek popisuje, jak po dni stráveném v zaměstnání a následnou starostí o děti usínala i při vaření: „...*aj při tej (vaření polévky, pozn. autorky) sem usínala.. Celý deň v práci, a ... No a děda, jako mojeho manžela otec, on byl slepý, no a děcka už potom chodily do školy, takže sem večer musela navařit, to už bylo tady, že.. musela sem navařit, a oni, když přišly ze školy, tak už si musely vzít samy, a.. protože peněz nezbývalo, tak sem musela jít do práce..*“¹⁰⁷ A podobně jiná respondentka popisuje každodenní domácí rutinu: „*Já sem každý deň vařila, jak sem přijela dom, sem va... prvni sem ohřila jídlo, sme pojedli, a... vařila sem na druhý deň,.. no... Každý deň,.. to nemožné, mohl by říct děda (manžel respondentky, pozn. autorky), že neměl. On nechtěl chodit na obědy... Nechtěl tam chodit na obědy, tož já sem musela vařit a ohřít a tož a co sem nejvíc vařila, tak masité jídla, že? To se dá ohřít, ale...*“¹⁰⁸

Různé výzkumy ze 60. let ukazují, že se „počet hodin, které zaměstnané ženy věnují domácnosti, pohybuje kolem 30-38 hodin týdně“¹⁰⁹, přičemž je nutné brát v úvahu další faktory (počet dětí a jejich věk, vybavení domácnosti apod.). Je zřejmé,

¹⁰⁵ „I v socialistické společnosti jsou dosud silně zakořeněny názory, že povolání, vnější „velký“ svět, je světem mužským, zatímco doménou ženy je mikrosvět rodiny.“ HÁKOVÁ, L. Ženy v sociální struktuře naší společnosti. In MACHONIN, P. 1966. s. 554.

¹⁰⁶ Srov. HAVELKOVÁ, B. Genderová rovnost v období socialismu. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu. kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 200.

¹⁰⁷ Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.

¹⁰⁸ Rozhovor s respondentem 3, Štúpa, uskutečněný v dubnu 2011.

¹⁰⁹ HÁKOVÁ, L. Ženy v sociální struktuře naší společnosti. In MACHONIN, P. 1966. s. 560.

že volného času nebylo nazbyt¹¹⁰. Když si pamětníci vzpomenu na volné chvíle, jsou tyto vzpomínky většinou ještě z dob jejich mládí, kdy jako svobodní chodili na vesnické zábavy, které se v té době konaly pravidelně a většinou v každé vesnici. Tyto taneční zábavy bychom v současné době přirovnali spíše k plesům: „v každé vesnici byl sál a tancovalo se, že.. To bylo.. ale pěkné ty tance, že, valčíky, a tak ty tradiční. Diskotéka, ta začala až moc pozděj.“¹¹¹ Krom toho měla většina vesnic své vlastní kino, tento trend však upadl poté, co se do domácností rozšířily televize.

Postupně se vesnice přibližovaly městskému způsobu života.¹¹² Kromě módy se tato tendence projevila také v architektuře. Stavěly se nové domy, zařizovaly koupelny, kupovaly se auta.¹¹³ Někdy však zcela nelogicky docházelo k tomu, že běžná rodina mohla již v roce 1953 vlastnit auto (v té době jako jedni z prvních na vesnici) a přitom na konci 80. let nebyly běžně dostupné hygienické potřeby: „To už sem šla do důchodu, když mně ještě jedna paní přece v obchodě nám ten krém sháněla. Dlouho nebylo. Tajně sme nosili hygienické potřeby, abychom vůbec měli.“¹¹⁴

Výše uvedený důvod odlivu pracovní síly ze zemědělství, domnívám se, nabyl skrze další výklad konkrétní podoby. Lidé jednak byli nuceni pracovat, jednak peněz bylo málo a zemědělství bylo (nejen v jejich očích) málo produktivní. Rychlý odchod pracovníků ze zemědělství totiž nebyl vyvážen dostatečně rychlým růstem

¹¹⁰ „Tož nějakého odpočívání nebylo, to teda ne.“ Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.

¹¹¹ Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v březnu 2011.

¹¹² „Při velmi rychlé industrializaci venkova se začíná prosazovat heslo: Přiblížení venkova městu, které vychází z naprosto mylné úvahy o nutnosti unifikace životního stylu na venkově a ve městě a z jakési nadřazenosti životního stylu nebo životních podmínek ve městech.“ PERLÍN, R. *Venkov, typologie venkovského prostoru* [online]. Dostupné na [www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf) [cit. 2011-03-03]. s. 9.

¹¹³ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

¹¹⁴ Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v březnu 2011.

produktivity zemědělské výroby.¹¹⁵ Samozřejmým důvodem odchodu za prací do měst pak byly také zmíněné rozdíly mezi prací v průmyslu a v zemědělství, projevující se zejména v délce volného času, tedy vhodnějšími podmínkami pro osobnostní rozvoj či zvyšování vlastní kvalifikace. V neposlední řadě byl odliv pracovní síly ze zemědělství způsoben masivní propagandou a nábořem do odvětví těžkého průmyslu a strojírenství („Hutě tě volají!“)¹¹⁶.

Pro úplnost uvedme zkrácenou pracovní charakteristiku našich respondentů:

Respondent 1 absolvoval 2 roky zimní rolnicko-hospodářské školy a pak čtyřměsíční kurz kontrolní asistence užitečnosti a dědičnosti hospodářských zvířat v Brně. Rodiče vlastnili pozemek o rozloze 7 ha, který byl respondentovi předán poté, co jeho otec onemocněl. Byl tedy „uvázaný“ na zemědělství a musel se starat o rodinu. V roce 1963 zemřel jeho otec a on se o hospodářství staral sám s matkou. Oženil se v roce 1964, ten rok vstoupil také do družstva.

Respondentka 2 absolvovala jeden rok rodinné školy, než byly školy za 2. světové války zavřeny. Po válce pracovala 2 roky v kanceláři v Chomutově, v roce 1947 zemřel otec, proto se musela vrátit domů (rodiče vlastnili pozemek o rozloze 7 ha), kde se společně se svou matkou starala o hospodářství. V roce 1957 se provdala, teprve nějakou dobu poté se i s matkou přestěhovaly do domu manžela. Následujících deset let života věnovala péči o děti a slepého tchána, přitom se starala o domácnost. Do práce nastoupila teprve poté, co mladší ze dvou dětí nastoupilo do školy. Asi 9 let pracovala jako sadařka v Malenovicích, poté dělala 11 let v textilních skladech na Příluku zástupce vedoucího, následně pracovala až do roku 1989 jako pomocná síla v kuchyni JZD v Zádveřicích.

¹¹⁵ Srov. URBAN, J. 2010. s. 94-97.

¹¹⁶ PERLÍN, R. *Venkov, typologie venkovského prostoru* [online]. Dostupné na [www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf) [cit. 2011-03-03]. s. 9.

Respondentka 3 absolvovala hospodyňskou školu v Uherském Hradišti a v roce 1948 nastoupila do šicí dílny v národním podniku Svit. V roce 1950 se provdala, v září toho roku přestala pracovat poté, co zjistila, že je v jiném stavu. Během následujících deseti let se starala o domácnost a 2 děti, do práce (zpět do Svitu) nastoupila stejně jako předchozí respondentka až poté, co mladší dítě nastoupilo do školy. To bylo roku 1960. Pracovala tam až do důchodu.

Respondent 4 se vyučil malířem – lakýrníkem, poté pracoval v ZPS (Závody přesného strojírenství), kde se přeškolil na strojařinu. V letech 1952-1954 byl na vojně, po svém návratu z vojny pracoval opět v ZPS, ale pouze 3 měsíce, pak byl nucen odejít na nemocenskou podporu, tu pobíral rok a půl, poté dostal invalidní důchod. V roce 1958 mu JZD Hvozdná nabídlo práci v družstvu, kde pracoval jako řidič až do důchodu. Během toho navštěvoval večerní školu ČSAD ve Zlíně, po jejímž absolvování získal další výuční list, tentokrát na automechanika.

Respondentka 5 se v patnácti letech rozhodla, že nechce pracovat v zemědělství jako rodiče a odešla za prací do města. Nejprve pracovala v šicí dílně, později přešla ke kruhu. První dítě měla ve třiceti dvou letech, v průběhu dalších tří let se narodily další tři děti, jedno z nich však zemřelo, po celou dobu byla s dětmi doma, starala se o domácnost. Pět let nato se narodilo ještě jedno dítě. Když mělo asi rok, začala v Dřevařských závodech Lípa vyrábět kolíky, práci vykonávala doma. Do Svitu se vrátila teprve poté, co nejmladší dítě nastoupilo do školy. Pracovala tam až do roku 1989.

Respondent 6 se vyučil pletařem, v tomto oboru pracoval do roku 1954 (v rámci Svitu), kdy nastoupil na vojnu. Po návratu z vojny v roce 1956 pracoval jako řidič z povolání ve velkoobchodu obuvi (také v rámci Svitu), kde pracoval až do důchodu.

Respondentka 7 pracovala od šestnácti let ve Svitě, v šicí dílně. Nechtěla jít studovat do Brna na telefonistku. V roce 1960 se jí narodilo první dítě, zůstala s ním doma čtyři měsíce, pak šla znovu do práce. O pět let později měla druhé dítě, po něm znovu nastoupila do práce, ale již ne do Svitě, ale do Obzoru v Malenovicích.

Pohled „mlčící většiny“ na totalitní režim

Skupina respondentů je navzdory náhodnému výběru specifická v tom, že ačkoli se jedná o lidi žijící celý život na vesnici, většina z nich pracovala v průmyslovém odvětví. Důvodům jejich odchodu za prací do města jsem prostor věnovala výše, nyní bych se chtěla zaměřit na postoje respondentů k totalitnímu režimu v letech 1948-1989, které jsou, dle mého názoru, ovlivněny způsobem jejich života i osobní zkušeností.

Události v poválečném Československu spojené s nástupem jediné politické strany k moci, nebyly v odlehlejších venkovských oblastech tak bouřlivé jako v československé metropoli. Když se v roce 1948 dostala k moci komunistická strana a ostatní nekomunistické strany byly zbaveny faktického podílu na politické moci, na dění v řadě obcí (nejen) zlínského kraje se prakticky nic nezměnilo. Pamětníci vzpomínají na tento rok různě. Respondent 1 uvádí, že v té době pracoval ve svém prvním zaměstnání, v němž byli po únorových událostech prověřováni, zda nejsou nepřáteli režimu.¹¹⁷ Jiný uvádí, že socialismus přišel na valašskou vesnici oproti venkovským oblastem v Čechách se zpožděním, což měl možnost srovnat díky tomu, že léta 1952-1954 strávil na povinné vojenské službě v Postoloprtech

¹¹⁷ „No a tož potom přišlo... přišel ten osmačtyřicátý rok, tož nás všechny prověřovali, jestli nejsme nepřátelé režimu.“ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

v severozápadních Čechách, a že jinak to probíhalo v klidu.¹¹⁸ Činnost jednotných zemědělských družstev ve většině obcí zlínského regionu se skutečně naplno rozběhla až v druhé polovině 50. let, ale jak bylo řečeno na předchozích stranách, přípravné výbory i první JZD zde vznikala na začátku tohoto desetiletí. Respondent 4 se domnívá, že „*to bylo tak akorát, že.. aby oni vykazali, že něco dělají. Enom, že vykonávají nějaké, ... nějaké propagační věci.*“¹¹⁹

Ve většině případů však politické události roku 1948 žádné podstatné změny do života lidí žijících na valašské vesnici nepřinesly, což dokládá názor jedné respondentky: „*no tož o tom nevím... tam (v obci, pozn. autorky) se to myslím ani neřešilo.. se to odehrávalo všechno v Praze, tož to ani nevím.*“¹²⁰

Jedinou významnou osobou české politiky, která byla ve vztahu k osmačtyřicátému roku zmíněna, byl Jan Masaryk, přesněji byla pozornost narátorů věnována okolnostem jeho smrti. Vzpomínky na jeho (sebe)vraždu jsou pak zřejmě ovlivněny teprve pozdějšími zkoumánými okolnostmi jeho smrti. Lze si např. povšimnout, jak opatrně respondent 1 volí slova: namísto tragicky „zahynul“ či „zemřel“ změní slovní vazbu na „skončil“, nedořekne, že byl „zavražděn“, ale opisuje to tím, že jeho „smrt byla záhadná“. Nakonec však otevřeně dospívá k tomu, že ho vyhodili z okna a že to na Hradě popírali.¹²¹

Pražské dění bylo moravskému venkovu vzdáleno i v dalších letech. Významněji se ve vyprávěních projevila pouze měnová reforma z roku 1953, která se některých respondentů dotkla osobně: „*To byly šoky. Já sem zrovna tedy byla na svatbě, když byla tá měna, tak sem.. si nechala ušít šaty, tož tam susedka byla*

¹¹⁸ „No, po osmačtyřicátém roku eště byl klid, v devětaštyřicátém taky, ale tady, u nás, na Valašsku, ta socializace přišla pozděj.“ Rozhovor s respondentem 4, Hvozdná, uskutečněný v březnu 2011.

¹¹⁹ Rozhovor s respondentem 4, Hvozdná, uskutečněný v březnu 2011.

¹²⁰ Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.

¹²¹ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

*švadlenú, tak mi ušila ty šaty, takové pilové, pěkné, narůžovělé, a toto... a.. já sem jí to nezaplatila, že aby nebyla poškozená.. no a potom ona si řekla plnú taxu dvě sta. To bylo tedy strašně moc peněz. Dvě sta si řekla. Já kdybych jí to zaplatila předtím, ano.. Enomže sem si říkala, aby z toho něco měla, a pak si řekla tolik peněz no.. to bylo.. tedy to bylo blbé, tedy lidé ztratili moc peněz. Co děckám šetrili naši na knížce, tak.. neměli sme tam moc.. ale tak to všechno šlo pryč...*¹²² Je zajímavé si povšimnout, že respondentka ve chvíli, kdy začala hovořit o tom, že jim rodiče spořili, použila neosobního označení „děckám“ namísto obvyklého „nám“, ale pravděpodobně se jen v průběhu věty rozhodla dodat výpovědi osobní význam. Jiná respondentka uvádí, že se jí a její rodiny měnová reforma nijak zvlášť nedotkla, protože žádné peníze neměli: *„Tož mně určitě nepadlo nic. Nebylo.. sme byli rádi, když byly nějaké peníze....“*¹²³ Hodnota peněz se měnovou reformou snížila až na padesátinu původní hodnoty. Tato devalvace československé koruny vyvolala vlnu nespokojenosti obyvatelstva a v některých oblastech, zejména v Plzni a na Ostravsku, docházelo k nepokojům a demonstracím.¹²⁴ Čím byl dán klidný průběh ve zlínském regionu? Jakou „hodnotu“ měly peníze u našich respondentů? Většina z nich mnoho peněz neměla, a tedy o mnoho nepřišla. Proto se jejich sdělení občas omezilo na pouhé konstatování, že „lidem padlo hodně“.

Lidé pracující v zemědělství neměli peníze z čeho naspořit a vlastně jich ke svému životu ani tolik nepotřebovali, jak popisuje respondentka, která v té době pracovala sama s matkou na poli o velikosti 7 ha (až do roku 1957). *„Šak co sme měli. Když sem s mamkú dělala na tom poli, tak já sem nemohla jít nikde do práce.*

¹²² Rozhovor s respondentem 7, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

¹²³ Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.

¹²⁴ PECNÍK, M. Totalitný charakter peňažnej reformy v Československu v roku 1953. In BUDIL, I. – ZÍKOVÁ, T. (eds.) *Totalitarismus 4. Interdisciplinární pohled*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008. s. 154.

*Takže, kde sem si peníze měla brat. Takže co bylo doma, tak se uchovalo, že mléko bylo, a.. maso bylo také, když se prase zabilo, slípky byly na vajíčka, takže se vlastně.. nic tak ani nekupovalo.. ani nebylo.. akorát ten cukr, a....*¹²⁵ Je tedy zřejmé, že práce na poli byla pro respondentku nutností (připomeňme, že předtím pracovala dva roky v kanceláři a k zemědělské práci se musela vrátit po smrti svého otce). Je zajímavé srovnat tuto nezbytnou práci s názorem respondenta 1, který o práci na soukromém hospodářství (JZD v obci vzniklo až 1959) říká, že musel převzít odpovědnost za obživu rodiny¹²⁶ (opět bylo toto převzetí odpovědnosti spojeno s onemocněním, potažmo smrtí, otce). Mohli bychom se tedy domnívat, že ačkoli byl konzervatismus rolníků silný, měla právě generace mladých dospělých potřebu konfrontovat se s touto tradicí. Respondent 1 chtěl např. studovat, ale jak on sám uvádí, byl na tom zemědělství „uvázaný“¹²⁷, respondentka 2 by zase možná ráda šla do práce vydělávat peníze, ale byla nucena na zděděných pozemcích hospodařit: *„Takže to všechno skoro viselo na mně, takže sem.. musela sem tam orat.. aj sama, vláčit, séct, za strojem chodit.“*¹²⁸ Některým respondentům se „revoltu“ proti práci v zemědělství uskutečnit podařilo: *„Já sem jim doslova utékla, protože sem chtěla dělat.“*¹²⁹

Ostatní respondenti neměli doma tak velké hospodářství, které by je k práci v zemědělství předurčovalo, proto zde ve vztahu k potřebě peněz zmíním pouze to, že ženy nastupovaly do práce po dětech většinou proto, že bylo potřeba finančně vypomoci s obživou rodiny. Zajímavostí je, že tři ze čtyř oslovených žen byly doma s dětmi po dobu deseti let a více, zatímco respondentka 7 uvádí, že byla na mateřské

¹²⁵ Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.

¹²⁶ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2011.

¹²⁷ „Tož sem byl uvázaný na tom zemědělství“ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2011.

¹²⁸ Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.

¹²⁹ Rozhovor s respondentem 5, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

pouze 4 měsíce, a to si ještě měsíc prodlužovala již bez příspěvků. Ačkoli je ze všech žen nejmladší, některé starší respondentky měly děti později, není to tedy způsobeno žádnou radikální změnou sociálního práva, ale pravděpodobně jinými okolnostmi, které se mi nepodařilo odhalit, pravděpodobně však možnost nepracovat tak dlouho byla dána zdůvodnitelnou prací v domácnosti (péče o nemocné rodiče) apod. Na výhody kvůli dobrému kádrovému profilu rodiny nemůžeme usuzovat, protože pouze jedna z dlouhodobě nezaměstnaných matek měla v komunistické straně blízkého příbuzného (tj. staršího bratra).

Na nepříliš vysokou hodnotu peněz v té době ve srovnání se současností poukazuje také to, že např. většina rodinných domů byla postavena svépomocí, tj. pomocí příbuzných a sousedů, která byla založena na reciprocitě, nikoli finanční odměně. Je zřejmé, že poctivá práce a jistota pomoci ve vlastní nouzi znamenala pro lidi na venkově mnohem větší bohatství než velká suma peněz.

Poměrně klidný život na vesnici nebyl narušen ani událostmi konce 60. let. K uvolnění poměrů se vyjádřil pouze respondent 1, který vstoupil do družstva teprve roku 1964, doufal snad ještě v rozpad společného hospodaření. *„No tak ten osmašedesátý rok.. napřed sme to přivítali jako s radošťú, že začíná trošku svobody, ale brzo skončila.“*¹³⁰ Samotný příjezd okupačních vojsk Varšavské smlouvy pak dle jeho slov proběhl v klidu, jeho rodiny se osobně nijak nedotkl: *„to už sme byli v družstvě a přešlo to v klidu.“*¹³¹ Podobně klidný průběh popisuje také respondent 4: *„No, tož celkem... to se událo, s tým žádný v republice,... ne žádný, ale vesměs žádný, až na tych pár jednotlivých horkých hlav, že.. s tým žádný nepočítal, co se k tom udaje. Celkem tady v našem kútě to eště proběhlo dobre, že... jak třebaš,... když chtěli obsadit v Holešově kasárna, tak od Holešova k Lukovečku, tam je taková*

¹³⁰ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

¹³¹ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

*dolinka, mezi vesnicama, tam byli... že nezabrali to násilím a čekali, do.. jakým způsobem se to vyřizovalo, to není nám žádném známo, ale v tom údolí, ti Rusáci tam byli myslím tři dni, než v tom Holešově se kasárna uvolnily, aby se tam nastěhovali. Že to celkem tady, můžeme říct, to proběhlo v takovém klidu. Tady, v tomto našem kútě, tady... to proběhlo toď tímto způsobem a v klidu.*¹³² Další respondenti popisují napjatou atmosféru doby a vlastní strach: *„To bylo takové úplně jako naplé.. takové, že.. to byla hrůza.... A tys nebyl doma, děda nebyl doma, my sme byly samy, robky, s babičkou...”*¹³³ Jedna z respondentek dokonce projevila veřejný nesouhlas: *„Já, protože sem to nechtěla podepsat, tak já sem odešla, to chodili v dílně, od jedné k druhé, a já sem odešla. A potom holky říkaly, že... tá naša... co tam byla.. tam byli ve vedení všeci, aj co neměli přesvědčení, tak museli být v komunistické straně, a tak ta říkala, aby mne to nemrzelo nikdy, že ... že sem to nepodepsala...”*¹³⁴ Zhoršení životní situace však srpnové události žádnému z respondentů nepřinesly, proto ani tématu následné normalizace svou pozornost nevěnovali. Bylo to sice „všeljaké“, ale opět se hlavní události, dle vzpomínek respondentů, odehrály jenom v Praze.¹³⁵

V období tzv. normalizace byl důraz kladen na odloučení soukromého a politického života, lidé se měli soustředit na zvyšování vlastní životní úrovně a hlavně se politicky neangažovat, mnozí lidé pak v této době prožívali dvojí život (jiný na veřejnosti a jiný v soukromí)¹³⁶. Vysokého stupně byrokratizace státního aparátu mělo být dosaženo skrze „čistky“ ve vlastních – komunistických – řadách, byla zpřísněna cenzura ve všech směrech. Normalizace zasáhla životy celé řady lidí,

¹³² Rozhovor s respondentem 4, Hvozdná, uskutečněný v březnu 2011.

¹³³ Rozhovor s respondentem 7, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

¹³⁴ Rozhovor s respondentem 3, Štůpa, uskutečněný v dubnu 2011.

¹³⁵ Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.

¹³⁶ Srov. SCHINDLER-WISTEN, P. Kdo neokrádá stát, okrádá rodinu - rodina v komunistickém československu. In VANĚK, M. 2009. s. 358. „V éře tzv. normalizace se pro řadu lidí rodina stala jakýmsi posvátným místem, útočištěm, které bylo striktně odděleno od vnějšího světa.“

nikoli však životy lidí na vesnici, kteří neměli zájem se politicky angažovat ani v předchozích letech. „*My sme se věnovali práci, chodili sme do práce a nijak sme se neangažovali.*“¹³⁷ Nijak zvlášť nepociťovali ani omezené možnosti cestování. Příhodné je slovní spojení „do světa“ užívané respondenty při cestování do vzdálenějších měst v tehdejší Československu. Respondentka 7 například nechtěla studovat v Brně, protože se bála „do světa“¹³⁸.

Národní podniky i JZD nabízely svým pracovníkům jako jistou satisfakci (ve vztahu k omezenému pohybu) zcela hrazené rekreace a pobyty v lázních. Nejednalo se však pouze o pobyty v Československu, ale jezdilo se také do tehdejší Jugoslávie, Bulharska, SSSR a dokonce na Kubu. Právě respondent 1 popisuje, že mu byly tyto rekreace několikrát nabízeny, ale že je odmítal. „*Do Sovětského svazu... sem pokaždé odmítl, tam sem...neměl sem tam zájem jet... Na Kubu sem to také dvakrát odmítl, a tož potřetí mně to zas dávali.. Tož sem si řekl: A tož abyste si nemysleli, že nejsu schopný, tak pojedu... Byl to zájezd úplně zdarma.*“¹³⁹

Pád totalitního režimu znamenal pro naše respondenty stejně málo, jako jeho začátek. Jejich život setrval v každodenní rutině a události sledovali sotva v televizi. Pádem režimu samozřejmě najednou nezanikly JZD ani národní podniky, „*socialismus pár roků sa ešte držál, ale už vznikaly ty svobodné.. povolání, pravda, už tých živnostníků.. a .. měli umožněné studovat, kdo chtěl.*“¹⁴⁰ Některá JZD se transformovala ve skutečná zemědělská družstva (fungující na principu dobrovolnosti), která jsou funkční dodnes, některá však již upadají. Těsně po

¹³⁷ Rozhovor s respondentem 6, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

¹³⁸ Rozhovor s respondentem 7, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.

¹³⁹ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

¹⁴⁰ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2011.

sametové revoluci nebylo jednoduché začít opět soukromně hospodařit¹⁴¹, nemluvě o problémech s restitucí pozemků jejich původním majitelům.¹⁴² Členové družstva zůstávali v družstvu často pracovat i nadále. Je však třeba si uvědomit, že v té době měli naši respondenti již krátce před důchodem, proto již ani neusilovali o nějakou změnu svého zaměstnání.

Totalitní režim měl pochopitelně na respondenty vliv. Ovšem ani ne tak v rozhodujících chvílích a v krizových momentech, nýbrž značně formoval jejich životní styl. Viděli jsme, že i změny přicházely do zlínského regionu se zpožděním a přestože byly přijímány s nedůvěrou, dnes je na ně nahlíženo poměrně pozitivně. Člověk si prostě myslel, že to tak musí být. „Nedalo se protestovat, nedalo se jinýho dělat, muselo se žít.“¹⁴³ A respondent 1 dodává: „*Pořád sme slyšeli na vsecky strany se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak. A tož... přišla doba, kdy komunismus byl svrhnutý, pravda... a začalo sa svobodně žít... Neměl člověk strach, že ťa zavřú a odvečú nekde.. a tak dál.*“¹⁴⁴

¹⁴¹ Srov. NĚMEC, S. Důsledky kolektivizace a současná podoba českého venkova. In BLAŽEK, P. – KUBÁLEK, M. 2008. s. 301.

¹⁴² Srov. PERLÍN, R. *Venkov, typologie venkovského prostoru* [online]. Dostupné na [www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf) [cit. 2011-03-03]. s. 11-12.

¹⁴³ URBAN, J. 2010. s. 224.

¹⁴⁴ Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.

Teoretické zásady v praxi

Doporučení pro/od začátečníka

Když jsem se rozhodla realizovat v rámci své bakalářské práce vlastní terénní výzkum na základě metody orální historie, učinila jsem (soudíc zpětně) odvážný krok do neznáma, ačkoli jsem měla pocit, že po nastudování metodických příruček mne nemůže nic zásadního překvapit. Nyní bych na základě vlastní zkušenosti ráda uvedla základní doporučení¹⁴⁵, která z charakteru metody orální historie implicitně vyplývají a která by měl mít na paměti každý, kdo chce tuto metodu ve své práci využít.

Je jisté, že ani skrze orální historii neodhalíme, jak to v minulosti přesně bylo, právě naopak. Rozhovory jsou čistě subjektivními sděleními, vycházejí z minulých prožitků jednotlivce, nejsou a ani neusilují být objektivní, nýbrž se orientují na lidskou individualitu a přímou zkušenost narátora. Což je nikoli nevýhodou, ale nespornou kvalitou orální historie.¹⁴⁶ V tom právě spočívá specifický charakter rozhovoru aplikovaného v orální historii. Nejen že je ústní sdělení narátora ovlivněno individuálním prožíváním, ale na samotnou výpověď má vliv celá řada faktorů. Jedním z nich je časový odstup narátora od události, kterou popisuje, s čímž souvisí také kvalita paměti a schopnost vybavit si minulé prožitky. Důležitým faktorem je však také vědomá či nevědomá selektivnost sdělovaných informací ovlivněná např. dnešními zájmy, potřebou sebeúcty, vytěsněním negativních zážitků, nebo kolektivní pamětí. Podobu rozhovoru krom toho ovlivňuje zdraví respondenta, věkový rozdíl mezi tazatelem a narátorem, prostředí, v němž se rozhovor realizuje, přítomnost dalších osob, osobní motivy dotazovaného i jeho sociální zázemí. Ve srovnání

¹⁴⁵ Nejedná se výhradně o metodická doporučení, ale také o etické zásady.

¹⁴⁶ Srovnej: VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 20-21.

s jinými prameny tak má orální historie mnohem subjektivnější charakter, „uváděná fakta narátor neověřuje, pouze předkládá jako produkt své paměti“¹⁴⁷. V tom také spočívá riziko orální historie, neboť krom některých faktografických údajů, které může badatel ověřit z pramenů či literatury, nám narátor poskytuje také údaje ze svého osobního života, jejichž pravdivost ověřit nemůžeme, případně pouze částečně.

Kvalita rozhovoru je dále ovlivněna vztahem důvěry mezi tazatelem a dotazovaným¹⁴⁸, neboť, jak již bylo řečeno, rozhovor je jejich vzájemnou interakcí. Neexistuje zaručený návod, jak si důvěru získat, k jejímu navázání však může velkou měrou přispět důsledná příprava tazatele na rozhovor, spočívající zejména v orientaci v historii sledovaného období a, pokud se jedná o téma s regionálním zaměřením, pak také v seznámení se se specifiky daného regionu (což by ovšem mělo být samozřejmostí bez ohledu na fakt, zda to důvěře skutečně napomůže). Na důvěru narátora má vliv také přístup tazatele k osobě dotazovaného: k vypravěči, coby dárci svého životního příběhu, je třeba přistupovat vždy s úctou a respektem.¹⁴⁹ Zbavit se rozpaků pak často umožňuje tzv. přípravný rozhovor, jehož smyslem je navázání osobního kontaktu s respondentem nejčastěji týden nebo čtrnáct dní před vlastní realizací zaznamenávaného rozhovoru, v němž tazatel získá potřebné podkladové informace o respondentovi a respondent se podrobněji seznámí se smyslem a obsahem daného výzkumu.

Netvrdím, že výše zmíněné zásady jsou zárukou úspěšného výzkumu. Pokud bychom aplikovali naprosto tentýž postup na různé lidi (ale i téhož jedince), nikdy nebude výsledek rozhovoru stejný (pokud by konkrétní člověk neměl svůj výstup

¹⁴⁷ OTÁHAL, M. – VANĚK, M. 1999. s. 34.

¹⁴⁸ Srov. VANĚK, M. 2004. s. 62.

¹⁴⁹ VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. 2007. s. 153.

naučen z paměti). Rozdíly se projevují ve formě, obsahu i syntaxi sdělení.¹⁵⁰ Rozhovor je vždy ovlivněn osobními zkušenostmi, ale i schopnostmi a charakterovými vlastnostmi narátora (a vlastně i osobou tazatele). Proto je nezbytné, aby tazatel přistupoval ke každému rozhovoru individuálně, byl schopen citlivě vnímat narátorovu osobnost a dokázal podle situace vedený rozhovor přizpůsobit.

¹⁵⁰ OTÁHAL, M. – VANĚK, M. 1999. s. 32.

Závěr

Jedním ze symptomů zavádění socialismu na vesnici je uvolnění pracovní síly ze zemědělství a promísení městských vlivů s vesnickým způsobem života. Také naši respondenti, ač žijící trvale na vesnici, pracovali převážně v průmyslovém odvětví. Jedná se tak o specifický prozatímní modelový soubor, kterým se dosud nikdo blíže nezabýval, na němž je přitom možno ukázat nové možné pojetí soudobé historie.

Tradiční výklad moderních dějin odpovídá postrevolučnímu trendu historiografie, která polarizovala společnost na socialistickou a antisocialistickou, je tedy třeba jej doplnit o rozměr každodennosti obyčejných lidí, zahrnutých pod označení „mlčící většina“. Tento příspěvek by mohl skrze popsanou pluralitu názorů pomoci zabránit mytizaci minulosti a stereotypizaci jejich aktérů.

Téma venkova v období 1948-1989 však v žádném případě nebylo touto prací vyčerpáno. Možné další postupy spatřuji v rozpracování tématu do komplexnější podoby, která by zahrnovala řadu dalších životních příběhů obyvatel vesnice z rozdílných sociálních vrstev. Jen tak bude možno vytvořit si obecnější představu o životě na vesnici v době, kterou budoucí generace budou znát právě jen z takových vyprávění.

Použité prameny a literatura

Prameny

- Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 1, Slopné, uskutečněný v dubnu 2011.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 2, Zádveřice, uskutečněný v březnu 2011.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v březnu 2011.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 3, Štípa, uskutečněný v dubnu 2011.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 4, Hvozdná, uskutečněný v březnu 2011.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 5, Slopné, uskutečněný v dubnu 2010.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 5, Slopné, uskutečněný v březnu 2011.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 6, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.
- Rozhovor s respondentem 7, Kostelec, uskutečněný v březnu 2011.
Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.

Literatura

- AUGÉ, M. *Antropologie současných světů*. Brno: Atlantis, 1999.
- BLAŽEK, P. – KUBÁLEK, M. (eds.) *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha: Dokořán, 2008.
- BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu. kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- BŘEZINA, V. – PERNES, J. (eds.) *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957-1960*. Brno: Stilus, 2009.
- BUDIL, I. – ZÍKOVÁ, T. (eds.) *Totalitarismus 4. Interdisciplinární pohled*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008.
- DOLEŽAL, J. – PEKÁREK, J. – KMONÍČEK, J. *Když mizely meze. Kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987.
- HÁJEK, P. *Jde pevně kupředu naše zem*. Praha: Malá skála, 2008.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.
- CHARVÁT, F. *Sociální struktura socialistické společnosti a její vývoj v Československu*. Praha: Academia, 1980. s.
- JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008.
- JECH, K. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.

- JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.
- KAUFMANN, J.-C. *Chápající rozhovor*. Praha: SLON, 2010.
- Kol. autorů. *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti '79*. Gottwaldov: Okresní archiv v Gottwaldově, 1979.
- Kol. autorů. *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti '82*. Gottwaldov: Okresní archiv v Gottwaldově, 1982.
- KŘEN, J. *Bílá místa v našich dějinách?* Praha: Lidové noviny, 1990.
- MACHONIN, P. *Sociální struktura socialistické společnosti*. Praha: Svoboda, 1966.
- MUSILOVÁ, D. *Životní příběhy ročníku 1924. Lidský osud v dějinách 20. století. Historicko-biografický výzkum* (interní publikace ÚSD AV ČR).
- OTÁHAL, M. – VANĚK, M. *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu. Životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999.
- SOUKUP, J. *Vesnice v letargii*. Vizovice: Lípa, 1994.
- URBAN, J. *Venkov pod kolektivizační knutou*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- VANĚK, M. (ed.) *Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha: ÚSD AV ČR, 2002.
- VANĚK, M. *Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989*. Praha: Academia, 2010.
- VANĚK, M. (ed.) *Obyčejní lidé...?! Pohled do života mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009.

- VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. *Naslouchat hlasům paměti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2007.
- VANĚK, M. (ed.) *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná vyprávění*. Praha: Prostor, 2006.
- VANĚK, M. – URBÁŠEK, P. (eds.) *Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná vyprávění*. Praha: Prostor, 2005.
- VANĚK, M. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.
- VANĚK, M. a kol. *Orální historie. Metodické a technické postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003.

Internetové zdroje

- BĚLOHRADSKÝ, V. Proč nejsem antikomunistou. In *CzechTek WebLog* [online]. Dostupné na www: <<http://czechtek.bloguje.cz/799032-vaclav-belohradsky-proc-nejsem-antikomunistou-pravo.php>> [cit. 2011-03-02].
- *Paměť národa*. Dostupné na www: <<http://www.pametnaroda.cz>>. [cit. 2011-03-03].
- PÁNEK, J. Non multa, sed multum 2. *Akademický bulletin* [online], 10/2010, [cit. 2011-03-30]. Dostupné na www: <<http://abicko.avcr.cz/2010/10/05/index.html>>. ISSN 1210-9525.
- PERLÍN, R. *Venkov, typologie venkovského prostoru* [online]. Dostupné na www: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>> [cit. 2011-03-03]. s. 9.

- Vládní nařízení č. 57/1952 Sb., vládní nařízení č. 114/1953 Sb. [online]. Dostupné na www: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/start.aspx>>. [cit. 2011-03-03].
- Zákon č. 69/1949 [online]. Dostupný na www: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=69/1949&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>. [cit. 2011-03-03].
- ZOD Delta Štípa [online]. Dostupné na www: <<http://www.zodstipa.cz/kategorie/o-nas.aspx>>. [cit. 2011-03-20].